

UNIVERZITET SINGIDUNUM

DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE

MASTER RAD

**Savremeni oblici zaštite depozita u
svetu i kod nas**

Mentor:

Prof. dr **Budimir Stakić**

Student:

Ivana Zukić 80/2006

Beograd, 2009.

S A D R Ź A J

Sadržaj:

Uvodni deo	5
------------	---

Prvi deo Pojam i vrste depozita

1. Finansijski posrednici	8
1.1. Depozitne institucije	8
1.2. Institucije ugovorne štednje	9
1.3. Investicioni posrednici	10
2. Pasiva poslovne banke	11
3. Poslovi depozita	12
3.1. Pojam i vrste depozita	12
3.2. Depoziti po viđenju	14
3.3. Oročeni depoziti	18
3.3.1. Depozitni certifikati	19
3.4. Štedni i specijalni depoziti	19
3.5. Depoziti hartija od vrednosti	21
4. Finansijski potencijal i njegova struktura	22
5. Kreiranje depozitnog potencijala	22
6. Multiplikacija depozita (prost model)	25
6.1. Stvaranje depozita: jedna banka	25
6.2. Stvaranje depozita: bankarski sistem	26
6.3. Kritika prostog modela	29

Drugi deo Bazelski sporazumi I i II

1. Bazelska načela i principi	31
2. Bazel I	32
2.1. Elementi kapitala	33
2.1.1. Jezgro kapitala (osnovni akcionarski kapital)	33
2.1.2. Dodatni kapital	33
2.2. Prednosti i nedostaci Bazela I	35
3. Bazel II	35
3.1. Osnovni elementi Bazel II standarda	36

Treći deo

Zaštita depozita

1. Osnove osiguranja depozita	40
2. Teorijske analize osiguranja depozita	41
2.1. Fundamentalistička kritika državnog osiguranja depozita	41
2.2. Vezivanje premije osiguranja depozita za visinu rizika banke	42
3. Uporedni pogled na sistem zaštite depozita u Evropskoj Uniji i u Srbiji	43
3.1. Raznovrsnost sistema za zaštitu depozita	43
3.2. Kategorija zaštite depozita	43
3.3. Obaveznost zaštite depozita	44
3.4. Pravna priroda institucija za zaštitu depozita	44
3.5. Kreditne ustanove s obaveznom zaštitom depozita	45
3.6. Domašaj zaštite depozita	45
3.7. Rokovi isplate naknade za nenaplativne depozite	46
4. Zakon o osiguranju depozita	46
5. Agencija za osiguranje depozita	48
6. Američki model osiguranja depozita	49
7. Svetska ekonomska kriza	51
Zaključak	54
Literatura	57

U V O D

Uvodni deo

Bankarstvo predstavlja specifičnu privrednu delatnost i određeno je vrstom i sadržinom bankarskih poslova i institucija. Banke su monetane ustanove i novčana preduzeća, koja imaju posebno mesto i ulogu, jer je njihova osnovna funkcija da snabdevaju reprodukciju potrebnom količinom novca i kredita.

Pribavljanje i usmeravanje sredstava je osnovna posrednička funkcija banaka, sa svrhom uzimanja i davanja kredita, te možemo reći da se banke bave sledećim poslovima:

- Prikupljanje depozita i pribavljanje sredstava;
- Kreiranje novca i odobravanje kredita;
- Obavljanje platnog prometa.

Rad ima za cilj da ukaže na značaj prikupljanja depozita u bankarskom poslu koji daje osnovu i mogućnost da na osnovu prikupljenih i pribavljenih sredstava kreiraju novac i odobravaju kredite.

Depoziti predstavljaju temelj na osnovu koga banke rastu i napreduju odnosno predstavljaju izvor profita i rasta banke.

Suvišno je isticati značaj prikupljanja depozita, jer je to jedna od najznačajnijih aktivnosti u poslovnoj politici banke. Banka se u ovim poslovima javlja kao dužnik, ali da bi proširila osnovu svog kreditnog potencijala, ona im mora aktivno pristupiti.

Poslovanje banaka zasnovano je zakonima, koji determinišu ulove poslovanja bankarskih organizaciju u odnosu na: statusna pitanja osnivanja, delokruga poslovanja, organizaciju i upravljanje bankom, koncept poslovne politike i ostvarenje principa bankarskog poslovanja.

U našoj zemlji poslovanje banaka uređeno je Zakonom o bankama koji je donet 28.11.2005. godine. Prema navedenom zakonu, banka može obavljati sledeće poslove:

1. depozitne poslove (primanje i polaganje depozita);
2. kreditne poslove (davanje i uzimanje kredita);
3. devizne, devizno-valutne i menjačke poslove;
4. poslove platnog prometa;
5. izdavanje platnih kartica;

6. poslove s hartijama od vrednosti (izdavanje hartija od vrednosti, poslovi kastodi banke i dr.);
7. brokersko-dilerske poslove;
8. izdavanje garancija, avala i drugih oblika jemstva (garancijski posao);
9. kupovinu, prodaju i naplatu potraživanja (faktoring, forfeiting i dr.);
10. poslove zastupanja u osiguranju;
11. poslove za koje je ovlašćena zakonom;
12. druge poslove čija je priroda srodna ili povezana s poslovima iz tač. 1) do 11) ovog stava a u skladu sa osnivačkim aktom i statutom banke.¹

Ovim radom se želi staviti akcenat na značaj prikupljanja sredstava kao najvažnijoj aktivnosti u poslovnoj politici svake banke. Banka kao finansijska institucija se svakodnevno susreće sa problemom, kako udovoljiti vanredno narasloj tražnji za novčanim sredstvima, odnosno kako povećati sopstvenu ponudu novčanih sredstava, kako sa kvantitativnog, tako i sa kvalitativnog stanovišta.

¹ Zakon o bankama (Službeni glasnik br. 107/05)

Prvi deo

Pojam i vrste depozita

1. Finansijski posrednici

Finansijski posrednici imaju veoma značajnu ulogu u ekonomiji jer obezbeđuju likvidne usluge (usluge platnog prometa) i promovišu podelu rizika (tj. smanjuju rizike), i bez kojih bi privreda veoma teško iskoristila sav svoj potencijal. Predstavljaju finansijske institucije koje prikupljaju sredstva tako što preuzimaju obaveze prema poveriocima i koje plasiraju ta sredstva kupujući imovinu, odnosno dajući zajmove. Pored toga što smanjuju transakcione troškove, oni umanjuju i probleme koje stvaraju negativna selekcija i moralni hazard.

Mogu se podeliti u tri kategorije:

1. depozitne institucije (banke)
2. institucije ugovorne štednje i
3. investicione posrednike.

Tip posrednika	Osnovna pasiva (izvori sredstava)	Osnovna aktiva (plasman sredstava)
Depozitne institucije (banke)		
Komercijalne banke	Depoziti	Komercijalni i potrošački krediti, hipoteke, hartije od vrednosti i dr.
Štedno-kreditne organizacije	Depoziti	Hipoteke
Štedionice	Depoziti	Hipoteke
Kreditne unije	Depoziti	Potrošački krediti
Institucije ugovorne štednje		
Kompanije za životno osiguranje	Premije od polisa	Korporativne obveznice i obveznice na bazi hipoteke
Kompanije za neživotno osiguranje	Premije od polisa	Municipalne obveznice, korporativne obveznice i akcije i dr.
Penzioni fondovi, javni penzioni fondovi	Doprinosi poslodavaca i zaposlenih	Korporativne obveznice i akcije
Investicioni posrednici		
Finansijske kompanije	Komercijalni zapisi, akcije, obveznice	Potrošački i komercijalni krediti
Investicioni fondovi	Akcije	Akcije, obveznice
Investicioni fondovi tržišta novca	Akcije	Instrumenti tržišta novca

Tabela 1. Osnovna aktiva i pasiva finansijskih posrednika

1.1. Depozitne institucije

Depozitne institucije predstavljaju finansijske posrednike koji od pojedinaca i institucija preuzimaju depozite i odobravaju kredite. U grupu depozitnih finansijskih institucija spadaju:

komercijalne banke i takozvane štedno kreditne institucije (štedno-kreditne organizacije, štedionice i kreditne unije).

Komercijalne banke predstavljaju finansijske posrednike koji obezbeđuju sredstva tako što formiraju transakcione depozite (depozite na osnovu kojih se mogu izdavati čekovi), štedne depozite (depoziti koji se isplaćuju po zahtevu, ali za koje se ne mogu dati čekovi) i oročene depozite (depoziti koji imaju fiksni rok dospeća). Tako prikupljena sredstva koriste za izdavanje komercijalnih, potrošačkih i hipotekarnih kredita. U SAD postoji oko 8000 komercijalnih banaka i predstavljaju najveće finansijske posrednike i imaju najviše diversifikovan portfolio sredstava.

Štedno-kreditne organizacije i štedionice predstavljaju depozitne institucije koje dolaze do sredstava prikupljanjem štednih depozita (koji se često nazivaju udelima) i oročenih i transakcionih depozita. U SAD postoji oko 1500 štedno-kreditnih organizacija i štedionica. Uglavnom su ranije odobravale samo hipotekarne kredite, ali vremenom su razvile svoje poslovanje čime se smanjila razlika između njih i komercijalnih banaka, te su sada međusobno konkurentne.

Kreditne unije predstavljaju finansijske institucije koje do sredstava dolaze prikupljanjem depozita koji se nazivaju udelima i prevashodno daju potrošačke kredite. U SAD postoji oko 9500 kreditnih unija.

1.2. Institucije ugovorne štednje

Institucije ugovorne štednje predstavljaju finansijske posrednike koji dolaze do sredstava periodično i na ugovornim osnovama. Ne moraju da brinu o gubitku sredstava koliko to moraju depozitne institucije, jer mogu poprilično tačno da predvide kolika će im plaćanja biti narednih godina. Takođe, ni likvidnost aktive im nije mnogo bitna, koliko je bitna depozitnim institucijama i sva svoja sredstva većinom investiraju u dugoročne hartije od vrednosti, kao što su korporativne obveznice, akcije i hipoteke.

Kompanije za životno osiguranje osiguravaju ljude od finansijskog gubitka usled smrti. Osiguranje života predstavlja kombinaciju osiguranja od rizika i štednje. Kod ove vrste osiguranja postoji obaveza osiguranika da plaća premiju i osiguravača odnosno osiguravajuće organizacije da isplati određenu sumu novca. Prikupljena sredstva uglavnom koriste za kupovinu korporativnih obveznica i hipoteka. Takođe, kupuju i akcije, ali su ograničene količinom koju mogu posedovati.

Kompanije za neživotno osiguranje osiguravaju svoje klijente od gubitka usled krađe, požara i nesreća, i sredstva prikupljaju, kao i kompanije za životno osiguranje, putem premija

za svoje polise. Ukoliko dođe do osiguranog slučaja i to većih razmera, kompanije za neživotna osiguranja mogu pretrpeti velike gubitke. Zbog toga, svoja sredstva koriste za kupovinu likvidnijih finansijskih instrumenata nego kompanije koje se bave osiguranjem života.

Privatni i javni penzioni fondovi do sredstava dolaze na osnovu doprinosa poslodavaca ili zaposlenih koji se automatski odbijaju od plata ili se uplaćuju dobrovoljno. Najveći deo njihove aktive čine korporativne dugoročne obveznice i akcije. Kod nas sistem javnog penzijskog osiguranja se zasniva na principu raspodele tekućih doprinosa tako što trenutno zaposleni uplaćuju sredstva, koja se koriste za isplatu penzija trenutnih penzionera. Ovakav tradicionalni penzioni sistem se u Srbiji naziva „sistem međugeneracijske solidarnosti”, a u svetu „pay as you go” sistem.

1.3. Investicioni posrednici

Investicioni posrednici obuhvataju finansijske kompanije, investicione fondove i investicione fondove tržišta novca.

Finansijske kompanije obezbeđuju sredstva prodajom komercijalnih zapisa (kratkoročnih dužničkih finansijskih instrumenata) i emisijom akcija i obveznica. Tako prikupljena sredstva se pozajmljuju potrošačima, koji ih koriste za kupovinu nameštaja, automobila, za renoviranje kuće, kao i za manje poslove. Kao osnivači ponekad se javljaju matične kompanije kako bi poboljšale prodaju svojih proizvoda, npr. finansijska kompanija Ford Motor daje kredite onim potrošačima koji kupe automobile kompanije Ford.

Investicioni fondovi predstavljaju finansijske posrednike koji dolaze do sredstava prodajom akcija (investicionih jedinica) mnogim pojedincima i novac dobijen iz transakcija koriste za formiranje diversifikovanih portfolio akcija i obveznica. Akcionari imaju mogućnost da ujedine svoja sredstva kako bi iskoristili prednost nižih transakcionih troškova pri kupovini većeg broja akcija ili obveznica. Takođe, investicioni fondovi omogućavaju akcionarima da postanu vlasnici portfelja koji su više difersifikovani. Akcionari mogu da prodaju akcije fondu (reotkup) bilo kada, ali na osnovu vrednosti portfelja će se utvrditi vrednost akcija. S obzirom da vrednost prilično fluktuiraju, menjaće se i vrednost akcija tog fonda zbog čega i investiranje u takav fond može biti veoma rizično.

Investicioni fondovi tržišta novca ulažu u kratkoročne finansijske instrumente i predstavljaju novi tip fondova koji je osnovan 1971. godine. Do sredstava dolaze prodajom akcija (investicionih jedinica) koja potom koriste za kupovinu instrumenata na tržištu novca

koje karakteriše visoka likvidnost. Kod investicioninih fondova tržišta novca akcionari mogu izdavati čekove prema vrednosti akcija koje poseduju.

2 . Pasiva poslovne banke

Sredstva posmatrana po izvorima ili vlasništvu obrazuju pasivu, koja predstavlja finansijsku osnovu za realizaciju funkcija banke kao finansijskog posrednika između finansijski suficitnih i finansijski deficitnih transaktora.

Strukturu pasive u užem smislu čine depozitni i nedepozitni izvori, dok strukturu pasive u širem smislu pored depozitnih i nedepozitnih izvora čini i kapital banke.

Na strukturu pasive veliki uticaj ima i veličina banke. Manje banke se uglavnom oslanjaju na depozitne izvore, i tada se javljaju veći kamatni troškovi, dok je kod većih banaka bolji odnos depozitnih i nedepozitnih izvora, a samim tim i kamatni troškovi su manji.

Najznačajniji izvor bančinih sredstava predstavljaju depozitni izvori, koji su finansijska osnova za odobravanje kredita, ali ih može kreirati stvaranjem obaveza prema samom sebi čime se započinje proces „kupovine aktive kreiranjem depozita“.

Nedepozitni izvori mogu biti:

1. kreditni i
2. investicioni.

Specifičan oblik nedepozitnih izvora je kapital banke. Preko njega se iskazuje finansijska sposobnost banke da podnese rizik poslovanja, da uveri finansijske investitore da svoje viškove povere banci i da vlasnicima omogući adekvatan nivo profita, kao i vlasničkih prava.

Prisutna su dva aspekta posmatranja upravljanja pasivom:

1. teorijsko i
2. funkcionalno.

Teorijski posmatrano, suština upravljanja pasivom je u tome da se banka počinje tretirati kao aktivan subjekt u struktuiranju svoje pasive, odnosno poslovna banka počinje da „kupuje“ sredstva na tržištu da bi ih nakon toga plasirala, čime je prevaziđen do tada važeći koncept banke kao pasivnog akceptanta obaveza.

Prema funkcionalnom aspektu menadžment poslovne banke kroz upravljanje pasivom dinamično prilagođava izvore sredstava u skladu sa legitimnom tražnjom za kreditima, potrebama likvidnosti i sigurnosti, tražeći da minimizira troškove i rizike za banku.

3. Poslovi depozita

3.1. Pojam i vrste depozita

„Reč depozit potiče od latinske reči „depozitum” što znači, „nešto što je dato na čuvanje”.²

Prema Zakonu o osiguranju depozita³ koji je stupio na snagu 26. jula 2005. godine depozit predstavlja dinarsko ili devizno novčano potraživanje prema banci koje proizilazi iz novčanog depozita, uloga na štednju, bankarskog tekućeg računa ili drugog novčanog računa i na osnovu kog nastaje zakonska ili ugovorna obaveza banke na povraćaj sredstava.

Lice koje ulaže novčana sredstva naziva se deponent, a organizacija kod koje se sredstva ulažu depozitar. Ugovorom o ostavi, tj. deponovanju se regulišu odnosi između deponenta i depozitara.

Na osnovu ugovora o novčanom depozitu nastaje obaveza deponenta da određeni novčani iznos položi kod poslovne banke sa kojim banka može raspolagati, uz obavezu da isti vrati prema uslovima zaključenog ugovora. Ugovor o novčanom depozitu predstavlja bankarski posao i iz njega proizilazi obaveza deponenta da položi ugovoreni novčani iznos i to u ugovoreno vreme depozitara. U slučaju neizvršenja ugovora o depozitu javlja se pravna posledica docnje (kašnjenja). Ukoliko je poslovna banka izvršila naloge deponenta bez postojećeg pokrića na njegovom računu, javlja se obaveza deponenta da otkoni dugovni saldo koji se pojavi na računu depozita. Deponent je, takođe, u obavezi da nalog za uplatu i isplatu sa depozitnog računa upućuje u sedište poslovne banke sa kojom je sklopio ugovor o depozitu.

Prema vrsti depoziti mogu biti:

1. dinarski i devizni,
2. po viđenju i oročeni,
3. namenski i nenamenski,
4. dati i uzeti,
5. sudski, garantni i drugi,
6. kamatni, beskamatni i itd.

Prema ročnosti depoziti mogu biti:

1. kratkoročni (potiču iz sektora privrede i stanovništva)
 - depozitni novac,

² Slobodan Barać, Budimir Stakić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarstvo i finansije*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003., str. 117.

³ Zakon o osiguranju depozita (Sl. glasnik PC br. 61/2005)

- depozite po viđenju u devizama,
 - ostale depozite po viđenju,
 - ograničene depozite,
 - oročene depozite u dinarima i devizama do jedne godine,
 - oročene depozite u dinarima i devizama preko jedne godine
2. dugoročni (potiču iz amortizacionih fondova, dugoročnih rezervi i dela dobiti privrednog sektora, i čine ih sredstva koja finansijski suficitni transaktori poveravaju poslovnoj banci na rok duži od godinu dan)
- dugoročne depozite u dinarima,
 - dugoročne depozite u devizama,
 - depozite za stambeno-komunalnu izgradnju.

Depozitni novac po viđenju (avista depoziti) se nalaze na tekućim računima, žiro – računima i drugim najlikvidnijim oblicima računa kod poslovnih banaka i mogu se podići u svako doba i bez nekog ograničenja. Prisutan je u svim sektorima privrede i univerzalno je primenljiv. „Novčana masa se identifikuje kao količina svih finansijskih instrumenata koji obavljaju funkciju novca“⁴, a za depozitni novac se često kaže da predstavlja najznačajniju poziciju u strukturi novčane mase.

Devizni depoziti po viđenju se nalaze na štednim i na deviznim računima građana, i obuhvataju novčana sredstva preduzeća koja se privremeno nalaze u deviznom obliku, jer se transformišu u dinarski depozit.

Ostali depoziti po viđenju se odnose na depozite kod poslovnih banaka sa kojim se ne može direktno obavljati plaćanje i koji nisu ograničeni rokom. Štedni ulog građana koji je po viđenju je najtipičniji predstavnik ostalih depozita po viđenju.

Ograničeni depoziti predstavljaju depozite čija je upotreba odložena za određeni vremenski period, i njegovi najtipičniji predstavnici su: sredstva rezerve, sredstva za investicije i depoziti po poslovima sa inostranstvom.

Oročeni depoziti do jedne godine se odnose na dinarske i devizne depozite sa ili bez otkaznog roka, koji su na raspolaganju istekom vremenskog perioda koji nije duži od jedne godine.

Oročeni depoziti preko jedne godine se odnose na dinarske i devizne depozite sa ili bez otkaznog roka, koji su na raspolaganju tek istekom vremenskog perioda dužeg od jedne godine.

⁴ Marko Ivaniš, Ljiljana Jeremić: *Osnovi finansija*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003., str. 92-93.

„Ugovor o bankarskom nenovčanom depozitu predstavlja takav ugovor putem kojeg deponent stavlja na čuvanje određene pokretne stvari poslovnoj banci, uz plaćanje određene naknade, s tim da se poslovna banka obavezuje da primljene stvari čuva s pažnjom „dobrog privrednika” i da ih stavi na raspolaganje deponentu saglasno uslovima ugovora. Najčešće se u praksi kao nenovčani depoziti pojavljuju: umetnički predmeti, dragocenosti, dokumenti, hartije od vrednosti i sl. „⁵ Ugovor o nenovčanom depozitu veoma je sličan po svojoj suštini ugovoru o depou, s tim da obuhvata uži broj depozitara i ima uži predmet depozita. S obzirom na to da depozitar ima pravo da se koristi predmetom depozita saglasno ugovorenim odredbama, nenovčani depozit spada u prave depozite.

3.2. Depoziti po viđenju

Nosioci platnog prometa su komercijalne banke, i kod njih se nalaze računi preduzeća i građana, koji imaju različite nazive kao što su čekovni računi, žiro računi, tekući računi itd. Na transakcionim računim se nalazi transakcioni novac odnosno transakcioni depoziti kojima se vrše bezgotovinska plaćanja.

Depoziti po viđenju se često nazivaju knjigovodstvenim novcem, žiralnim novcem i skripturalnim novcem jer predstavljaju instrument bezgotovinskog plaćanja. Nazivaju se dnevnim novcem ili „novcem po pozivu“ jer se transakcije depozita po viđenju evidentiraju na žiro računima i tekućim računima.

Prema istorijskim podacima depoziti po viđenju (avista, transakcioni depoziti) su najstariji oblik ulaganja komitenata.

Osnovna svrha računa depozita po viđenju je izvršavanje plaćanja, i reč je o regularnim transakcionim depozitima koji njihovom vlasniku ne donose kamatu i koji nemaju rok dospeća.

Ono što je karakteristično za depozite po viđenju je da direktno učestvuju u procesu multiplikacije i preko njih se stvara novac i novi depoziti po viđenju. Menadžment poslovne banke na osnovu depozita po viđenju može da odredi indikatore likvidnosti (primarne likvidnosti), dinamiku (brzinu) opticaja novca, kao i stepen zaduženosti poslovne banke.

Depoziti po viđenju za nebankarski sektor predstavljaju tezaursani novac i iz tog razloga je prisutna manja zainteresovanost za njihovo formiranje, dok za banku oni predstavljaju najjeftiniji ali i najnestabilniji izvor sredstava.

⁵ Slobodan Barać, Budimir Stakić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarsvo i finansije*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003., str.118.

„Zbog prisustva suprotnih interesa bankarskih i nebankarskih organizacija, depozit po viđenju je pod posebnom kontrolom monetarnih institucija. Ta kontrola se sprovodi putem:

- stope obavezne rezerve za depozite po viđenju,
- stope specijalnih rezervi,
- definisanja limita kratkoročnih kredita,
- definisanja ročne transformacije kratkoročnih izvora u dugoročne plasmane i sl.”⁶

Dugoročna tendencija relativnog smanjenja učešća depozita po viđenju ili transakcionih depozita u ukupnim depozitnim potencijalima komercijalnih banaka deluje u razvijenim zemljama. Transaktori su postali kamatno svesniji, pa su sredstva koja su oni držali na transakcionim računima smanjivali, ali uz stvaranje sekundarne likvidnosti koja se drži u vidu kratkoročnih vrednosnih papira za koje je formirano dovoljno duboko sekundarno novčano tržište. U razvijenim zemljama finansijski snažniji transaktori iz sektora privrede i stanovništva drže znatne iznose sekundarne likvidnosti u vidu kratkoročnih državnih vrednosnih papira. Veoma je bitno istaći da kratkoročni vrednosni papiri nose tržišnu kamatnu stopu, dok su depoziti po viđenju nekamatonosni ili imaju znatno nižu kamatnu stopu. Time je stvoren mehanizam da nebankarski transaktori na transakcionim računima drže samo onu količinu novca koja je neophodna za tekuća plaćanja. Stoga nebankarski transaktori sa većim finansijskim potencijalima vrše tekuće konverzije iz transakcionog novca u instrumente sekundarne likvidnosti i obrnuto, u zavisnosti od potrebnog iznosa transakcionog novca na kratak rok, kako bi ostvarili maksimalne kamatne efekte na bazi njihove ukupne pozicije likvidnosti.

Porastom gotovine i rezervi poslovnih banaka koje se nalaze kod Centralne banke dolazi do porasta primarnog novca, a samim tim i depozita po viđenju.

Poslovna banka može uvesti kamatu na depozite po viđenju sa ciljem povlačenja novih depozita po viđenju. Stimulativna kamata (pasivna kamata) mora biti niža od kamatne stope na kreditne plasmane (aktivna kamatna stopa). Razlika između pasivnih i aktivnih kamatnih stopa naziva se kamatnom maržom poslovne banke. Neophodno je da poslovna banka ostvari takvu kamatnu maržu kojom će moći da pokrije oportunitetne troškove (troškove fondova banke) i transakcione troškove (troškove držanja dodatnih depozita), a pri tom i da ostvari određenu stopu prinosa odnosno profit.

⁶ Slobodan Barać, Budimir Stakić, Miroljub Hadžić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2005., str. 180.

Prosečna kamatna stopa na depozite po viđenju zavisi od:

1. promene prosečne kamatne stope na kredite,
2. promene prinosa na plasmane u hartije od vrednosti,
3. promene stope obavezne rezerve,
4. promene transakcionih troškova banke.

Usled promene prosečne kamatne stope na više, kod plasmana se stvara mogućnost porasta kamatne stope na depozite i obrnuto. Ukoliko dođe do smanjenja stope obavezne rezerve i smanjenja transakcionih troškova poslovne banke stvara se mogućnost porasta kamatne stope na depozite i obrnuto.

Depoziti po viđenju su veoma značajni u izvorima poslovne banke, ali strategija razvoja banke treba da se zasniva na sopstvenim dugoročnim izvorima (akcijskom kapitalu), koji su beskamatni.

Transakcioni računi kod poslovnih banaka su zamenjeni odnosno potisnuti stvaranjem novog tipa transakcionih računa kod nebankarskih institucija. Reč je o tzv. zajedničkim fondovima novčanog tržišta (*money market mutual funds – MMMF*) koje su u SAD prvi put lansirale berzanske firme početkom 1970-ih godina. U pravnom pogledu transakcioni depoziti kod MMMF-a predstavljaju akcije vlasnika ovih sredstava. Kupci akcija MMMF dobijaju protivvrednost u vidu depozita koji se nalaze na posebnim računima kod ovih institucija. Vlasnici sredstava na računima kod MMMF mogu da ih koriste u svrhu tekućih plaćanja, s tim da dobiju transformisanu kamatu u vidu prinosa na uložena sredstva. MMMF usled plasiranja prikupljenih novčanih sredstva na novčano tržište, treba da plati prinos na ovu specijalnu vrstu transakcionih računa. „Ukoliko dođe do neto odliva sredstava sa pomenutih transakcionih računa, MMMF prodaju odgovarajući iznos vrednosnih papira na novčanom tržištu. Pošto u razvijenim zemljama postoji dovoljna dubina novčanog tržišta, MMMF mogu uvek da računaju sa kompletnim obezbeđenjem svoje likvidnosti u odnosu na nosioce sredstava kod njih. Posebna varijanta MMMF su računi upravljanja transakcionim novcem kod neke berzanske firme.“⁷

*„Računi upravljanja transakcionim novcem berzanske firme Merrill Lynch
Jedna od najčuvenijih američkih berzanskih firmi Merrill Lynch uvela je 1977. godine račune
upravljanja transakcionim novcem (Cash Management Account, CMA). Sistem se sastoji u*

⁷ Milutin Ćirović: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006., str. 150 – 151.

tome da investitori (učesnici u sistemu) imaju svoje transakcione račune kod pomenute berzanske firme. Na osnovu dogovorenog aranžmana, višak sredstava sa svakog transakcionog računa automatski se skida i prebacuje na račun MMMF (money market mutual funds) istog investitora. Sredstva na računima MMMF plasiraju se u kratkoročne vrednosne papire na sekundarnom novčanom tržištu. Investitori kod berzanske firme Merrill Lynch dobijaju tržišnu kamatu na bazi holdinga kratkoročnih vrednosnih papira. Kada su učesnicima u sistemu potrebna sredstva za transakciona plaćanja, oni vuku čekove na svoj transakcioni račun CMA. Ukoliko sredstva na transakcionom računu CMA nisu dovoljna, automatski se povlače sredstva koje taj investitor ima na računu MMMF. Ukoliko ni ta sredstva nisu dovoljna, učesnik u ovom sistemu automatski dobija kredit do limita od 50% vrednosti portfolija vrednosnih papira na svom investicionom računu. Sem toga, investitori u ovom sistemu dobijaju bankarske kreditne kartice putem kojih mogu da vrše plaćanja. Kako Merrill Lynch nije komercijalna banka, pa stoga ne može da otvara čekovne račune niti da izdaje bankarske kreditne kartice, te su oba ova posla preneti na jednu banku koja vrši usluge za berzansku firmu Merrill Lynch i za to dobija proviziju. Merrill Lynch je postigla veliki uspeh sa sistemom CMA, tako da su kasnije i druge berzanske firme formirale svoje varijante gornjeg modela.“⁸

Udeo depozita koji ne donese kamatu je opadajući u slučajevima na dugi rok, naročito u razvijenim privredama. Najveći uticaj imaju: 1) efikasnije upravljanje gotovinom, 2) osetno više kamatne stope, 3) pojava konkurentskih instrumenata NOW i instrumenti tržišta novca.

Centralna banka SAD je nakon velike ekspanzije MMMF dozvolila štedionicama da uvedu specijalne oblike transakcionih računa koji su kamatonosni. Reč je o NOW računima. Do ukidanja MMMF računa nije došlo usled uvođenja specijalnih oblika kamatonosnih transakcionih računa za određene oblike plaćanja stanovništva.

NOW (Negotiable Order of Withdrawal) predstavljaju čekovne račune koji donose kamatu, a u SAD su se pojavili 1986. godine. Mogućnost za otvaranje ovakvih računa 1981. godine imali su isključivo fizička lica i neprofitne organizacije. Bili su omogućeni i automatski transferi na osnovu kojih je banka sticala pravo da u slučaju plaćanja sa računa bez pokrića pribegne transferisanju sa štednih računa na čekovne račune. Koriste se i za plaćanje računa roba i usluga. Banka je imala pravo da insistira na prethodnoj najavi povlačenja, i zbog toga se u literaturi nazivaju hibridnim čekovno – štednim depozitima.

⁸ Meir Kohn: *FinacialInstitutions and Markets*, 1994., str. 217.

Super NOW računi su se pojavili u SAD na tržištu novca u januaru 1983. godine. Ovi računi omogućavaju nuđenje fleksibilnih kamatnih stopa klijentima. Super NOW računi se razlikuju od NOW računa po tome što se za njih plaća kamata po višoj stopi. Banke mogu da zahtevaju veći minimalni iznos i mogu da uvedu određene restrikcije na korišćenje sredstava prilikom otvaranja računa. Regulativom nisu bila predviđena ograničenja kada je u pitanju minimalni iznos i broja čekova koje deponent može izdati.

3.3.Oročeni depoziti

Oročeni depoziti (investicioni depoziti) predstavljaju dugoročna potraživanja nebankarskog sektora od strane bankarskog sektora, odnosno dugoročne obaveze poslovnih banaka prema svojim klijentima (deponentima). Ono što je karakteristično za oročene depozite je da nose sa sobom veću kamatu, prethodno je utvrđen rok dospeća i datum povlačenja sredstava. Ukoliko se deponent odluči za povlačenje ovih depozita pre roka dospeća plaća penale u pogledu kamate. Usled povećanja stope oročenih depozita dolazi do povećanja sigurnosti i stabilnosti banke i obrnuto.

U pogledu roka vezivanja oročenih depozita i mogućnosti njihovog disponiranja, razlikujemo dve podvrste oročenih depozita. Rokovi su unapred fiksirani kod prve podvrste i odnose se na atomizirana sredstva malih ulagača i štediša, a kod druge podvrste zahteva se od deponenta prethodna najava povlačenja depozita u roku od 30 do 60 dana.

Za formiranje ovih depozita osnovni motivacioni faktor kod transaktora je znatno viša kamata na njih, dok su banke motivisane visokim stepenom sigurnosti i disponiranosti ovih sredstava. Na oročene depozite obračunava se višestruko manja stopa obaveznih rezervi nego na depozite po viđenju. Prilikom njihovog mobilisanja poslovne banke imaju samo eksplicitne troškove (određenu kamatu), što najčešće nije slučaj za depozite po viđenju. Smatra se da su operativni troškovi držanja depozita po viđenju veći od operativnih troškova oročenih depozita, jer kod depozita po viđenju postoje implicitne kamate.

Oročeni depoziti mogu biti u obliku:

1. štednih depozita,
2. depozitnih sertifikata,
3. depozita na otvorenom računu.

Oročeni depoziti utiču na proces multiplikacije depozita po viđenju, formiranje ukupnih depozita i kredita poslovne banke, i zbog toga je veoma značajan u formiranju finansijskog potencijala. Oročeni depoziti se ukamaćuju po višim kamatnim stopama nego štedni depoziti, i primenjuje se znatno niža stopa obaveznih rezervi za oročene depozite od stope na druge

depozite. Kamatna stopa na oročene depozite ima veće oscilacije u odnosu na kamatnu stopu na štedne depozite, i brže se menja u skladu sa kretanjem kamatne stope na finansijskom tržištu.

Do rasta oročenih depozita doći će ukoliko je nominalna kamatna stopa iznad stope inflacije i ukoliko je limitirana dotična kamatna stopa. Karakteristika oročenih depozita je da sa sobom nose realno pozitivnu kamatnu stopu, i da rast stope inflacije smanjuje stopu rasta.

3.3.1. Depozitni certifikati

Depozitni certifikati (certificates of deposits, CD) predstavljaju oblik oročenih depozita. Mogu biti neprenosivi i prenosivi. Citibank je prva izvršila emisiju prenosivih depozitnih certifikata 1961. godine. Prenosivi depozitni certifikati se smatraju „vrućim novcem“ koji komercijalne banke mogu vrlo brzo da apsorbuju na novčanom tržištu. Njihovo pribavljanje zavisi od momentalnog stanja na novčanom tržištu. Imaju znatno veće oscilacije kamatnih stopa u odnosu na neprenosive depozitne certifikate.

Osnovne funkcije kreiranja depozitnih certifikata su sledeće:

- putem ovih certifikata povećava se finansijski potencijal banaka i
- putem njihove emisije banke mogu da upravljaju kamatnim rizicima i da vrše odgovarajuće promene u prosečnoj ročnosti svojih obaveza.

3.4. Štedni i specijalni depoziti

Štedni depoziti predstavljaju srednjoročne depozite i koji se polažu u poslovne banke na dogovoreni vremenski rok. Reč je o depozitima koji donose kamatu i kod koji nije naveden rok dospeća. Ukoliko ulagači žele da povuku sredstva sa štednih depozita neophodno je da povlačenje sredstava najave najmanje 7 dana ranije, kako bi banka mogla da obezbedi sredstva za isplatu. Ako bi došlo do povlačenja sredstava bez prethodno navedene najave, banke imaju parvo da primene penale u pogledu otpisa kamate za nekoliko meseci. Smatraju se tradicionalnim oblikom bankarskih depozita i namenjeni su širim slojevima stanovništva, gde je kamatna stopa nešto niža nego na oročene depozite. Na ekspanziju štednih depozita negativno deluje jačanje kamatne svesti građana, kao i pojavljivanje inovativnih oblika kupovine oročenih depozita u vidu certifikata koji se mogu prodati u svako doba na sekundarnom tržištu pre isteka njihovih rokova. Štedni depoziti mogu biti transakcioni i oročeni.

U slučaju da se polažu kod nebankarskih finansijskih organizacija kao što su štedne banke odnosno štedionice, kreditne organizacije i dr. ne mogu se transformisati u gotovinu

(novčana sredstva) bez gubitka. Izvor štednih depozita je najčešće tekuća i kumulativna štednja stanovništva. Svrha postojanja štednih depozita je da se preko njih izvrši koncentracija velikog broja atomiziranih viškova gotovine odnosno novčanih sredstava.

Postoje dva tipa štednih depozita:

1. ulog na štednoj knjižici (*passbook account*) i
2. ugovor o otvaranju štednog računa između deponenta i banke.

Kao pogodnost javlja se polaganje malih iznosa bez ograničenja u povlačenju. Štedni ulozi se u novije vreme mogu samo evidentirati unosom u kompjuter *statement saving deposits*.

Za poslovne banke štedni depoziti predstavljaju stabilan izvor sredstava koji se može koristiti u svrhu dugoročnih ulaganja. Štedni depoziti po viđenju su neoročeni štedni depoziti. Poslovne banke u razvijenim zemljama da bi privukle što veći broj sitnih i srednjih štediša često koriste instituciju osiguranja štednih depozita.

Svaka poslovna banka teži da privuče što veći broj štedih depozita, i zbog toga primenjuju posebnu strategiju stvaranja pozitivnog imidža uz masovno korišćenje sredstava informisanja. Poslovne banke žele da motivišu klijenate odnosno deponente za otvaranje ovakvih depozita pomoću: 1) premijske štednje, 2) zlatne štednje, 3) rentne štednje, 4) štednje za školovanje, 5) štednje za penziju, 6) lutrijske štednje, 7) štednje mladih bračnih parova, 8) štednje za novorođenčad i sl.

„Mogu ih posedovati fizička lica, neprofitne institucije, državni entiteti i preduzeća. Za preduzeća se određuje limit u SAD do 15 hiljada USD. U Evropskoj uniji štedni depoziti se karakterišu prisustvom ograničenja u raspolaganju štediša da mogu podizati do 500 EUR mesečno.“⁹

Specijalni depoziti su depoziti po viđenju koji se formiraju prinudnim (zakonskim) putem u funkciji ostvarivanja ciljeva ekonomske politike. Karakteristika specijalnih depozita je da imaju promenljivu stopu obračuna i namenu korišćenja. Nastaju kod poslovnih banaka i Centralne banke. Specijalni depoziti se ne mogu koristiti za formiranje kreditnog potencijala poslovne banke, što znači da se ne mogu koristiti za formiranje kreditnih plasmana, obezbeđenje garancija ili za bilo koje druge plasmane. Kada se specijalni depoziti koriste za regulisanje ekonomskih transakcija sa inostranstvom tada se vode kao depoziti centralne banke. Ovi depoziti ne donose kamatni prihod poslovnim bankama, mogu biti u obliku deviznih depozita i nastaju u uslovima kada je prisutna centralizacija i distribucija deviznih

⁹ Miroljub Hadžić: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2007., str. 201.

sredstava preko Centralne banke. Za razliku od drugih depozita, specijalni depoziti pokazuju ravnomeran porast iz godine u godinu.

3.5. Depoziti hartija od vrednosti

Depoziti hartija od vrednosti predstavljaju specijalnu vrstu nenovčanog depozita i spadaju u depozite otvoreng tipa. Ugovor o depozitu hartija od vrednosti reguliše čuvanje i vraćanje hartija od vrednosti, i omogućava jedan broj finansijskih operacija koje se vezuju za upravljanje sa deponovanim hartijama od vrednosti. Depoziti se na osnovu ugovora hartija od vrednosti deponuju u poslovne banke uz pravo očuvanja svoje individualnosti. Hartije od vrednosti gube svaku individualnost ukoliko se deponuju na tekući račun. Zemlje sa razvijenim tržištem hartija od vrednosti sve ređe primenjuje upis hartija od vrednosti na tekući račun. Na osnovu ugovora o deponovanju hartija od vrednosti se može utvrditi i pravo prenosa hartija od vrednosti na poslovnu banku, i to putem cesije odnosno svojinskog indosamenta, pri čemu se poslovnoj banci omogućuje da za svoj račun pruža dotične usluge.

„Poslovna banka pri deponovanju hartija od vrednosti ima sledeće obaveze:

1. da obezbedi čuvanje deponovanih hartija od vrednosti sa pažnjom „dobrog privrednika” uz naplatu naknade za dotičnu aktivnost,
2. da za račun deponenta preduzima sve radnje radi očuvanja i ostvarivanja njegovih prava iz hartija vrednosti, kao što su: naplata kamata, naplata glavnice, naplata drugih dospelih obaveza,
3. da deponentu stavi na raspolaganje naplaćena sredstva, direktnim putem ili na račun, sa novčanim depozitima na koji se vrši upis naplaćene sume novca,
4. da deponentu vrati deponovane hartije od vrednosti ili da izvrši plaćanje odgovarajuće sume novca, ako je tako ugovorom definisano,
5. da poslovna banka izvesti deponenta o svakom zahtevu, koji je postavljen od strane trećeg lica, a koji se odnosi na deponovanje hartija od vrednosti,
6. da poslovna banka izvrši povraćaj deponovanih hartija od vrednosti deponentu, odnosno njegovom pravnom sledbeniku ili licu koje je naznačeno, pod uslovom da se iz same hartije od vrednosti može videti da dotična pripada trećem licu. U ovakvim situacijama, poslovnu banku ne interesuje odnos deponenta i trećeg lica, već izvršavanje obaveza iz ugovora o depozitu hartija od vrednosti.“¹⁰

Ovakav oblik depozita će se sa razvojem finansijskog tržišta, a posebno tržišta kapitala

¹⁰ Slobodan Barać, Budimir Stakić, Miroljub Hadžić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2005., str. 183.

sve više primenjivati u praksi privrednih subjekata, i klasični depozitni oblici sredstava biće zamenjeni hartijama od vrednosti i njihovim terminskim transakcijama.

4. Finansijski potencijal i njegova struktura

„Finansijski potencijal kojim banka raspolaže predstavlja zbir svih sredstava koje je banka prikupila kao depozite, kreirala multiplikacijom svojih sredstava, sredstva koja je banka stekla kao osnovni kapital i sredstva koja je pribavila iz kreditnih izvora. Finansijski potencijal predstavlja zbir svih izvora sredstava iskazanih u pasivi bilansa banke.“¹¹

Rastom finansijskog potencijala (pasiva) stvaraju se uslovi za povećanje kreditnih plasmana (aktiva), što predstavlja i cilj poslovanja svake poslovne banke. Banka ima obavezu da na poseban račun kod Centralne banke izdvoji odgovarajući iznos obaveznih rezervi. Obaveza nastaje na osnovu mera monetarnog regulisanja i intervencije Centralne banke. Stoga, banka nije u mogućnosti da ceo svoj finansijski potencijal usmeri za kreditne plasmane. Pored napred navedenih obaveznih rezervi, na svom računu poslovna banka drži i sredstva rezervi likvidnosti, radi saniranja eventualnih kratkoročnih problema vezanih za nelikvidnost banke.

5. Kreiranje depozitnog potencijala

Depozitni potencijal banke se formira na osnovu tuđih izvora i predstavlja deo finansijskog potencijala. „Prema standardnoj klasifikaciji, depozitni potencijal obuhvata bilateralno ugovorene novčane iznose na depozitnim poslovnim računima.“¹²

Kreiranje depozitnog potencijala možemo posmatrati na:

1. nivou poslovnog bankarstva kao sistema (makro nivo)i
2. nivou pojedinačne poslovne banke (mikro nivo).

Ukoliko posmatramo depozitni potencijal na nivou poslovnog bankarstva kao sistema, uočićemo stalne fluktuacije. U uzlaznoj fazi privrednog ciklusa odnosno u vreme privrednog prosperiteta i poleta, dolazi do povećanja obima kreditiranja privrede i stanovništva, koji izaziva povećanje kreditne sposobnosti privrede i stanovništva, a samim tim dolazi i do povećanja depozita. Njegovo kreiranje zavisi od sledećih faktora:

1. stope agregatne štednje,
2. stepena razvijenosti i integrisanosti poslovnih banaka,
3. monetarno-kreditne politike Centralne banke,

¹¹ Vojin Bjelica: *Bankarstvo*, Stylos, Novi Sad, 2001.

¹² Đorđe Đukić, Vojin Bjelica, Života Ristić: *Bankarstvo*, Centar za izdavačku delatnost ekonomskog fakulteta, Beograd, 2004., str. 105.

4. stope inflacije,
5. spoljnotrgovinskog prometa i sl.

Primarni uslov za stabilan rast depozita kod poslovnih banaka je formiranje zadovoljavajuće **stope agregatne štednje**. Osnovni izvor za formiranje depozitnog potencijala poslovne banke je agregatni finansijski potencijal društva, i na njegovo formiranje najviše imaju uticaj stopa akumulativnosti privrede i stopa štednje stanovništva. Stopa formiranja agregatne štednje se razlikuje od zemlje do zemlje. Pokazatelj stabilnosti i efikasnosti bankarskog i ukupnog finansijskog sistema je stabilna stopa rasta bankarskih resursa. Ukoliko su stope rasta bankarskih depozita veće dolazi do povećanja značaja poslovnih banaka u finansijskom sistemu.

Od **stepena razvijenosti i organizovanosti bankarskog sektora** u mobilizaciji finansijskih resursa zavisi koji će deo formiranog obima agregatne štednje prispeti u bankarske bilanse. Ukoliko je bankarski sistem organizovaniji i efikasniji privući će se veći deo agregatne štednje, na osnovu čega će se formirati stabilnija funkcija rasta depozita. Stabilnost i snaga bankarstva se iskazuje preko držanja odgovarajućih rezervi, mogućnosti korišćenja kredita kod Centralne banke, specijalizacije i koncentracije u oblasti formiranja resursa i odobravanja kredita, uvođenja inovativnih metoda i instrumenata poslovanja. Osnovni motivacioni faktor za privlačenje štednje na račune poslovnih banaka je pozitivna kamatna stopa. Usled neadekvatne kamatne stope u bankama povećava se realno učešće gotovine i hartija od vrednosti.

Monetarno kreditna politika ima veoma važnu ulogu u kreiranju depozitnog potencijala. Ekspanzivna monetarna politika ima multuplikovano delovanje na rast bankarskih depozita, dok se restriktivnom monetarnom politikom obara stepen finansijskog posredništva poslovnih banaka. Usled znatno niže stope monetarnog rasta u odnosu na stope nominalnog društvenog proizvoda kao rezultat javlja se niža stopa rasta depozita prema rastu obima finansijske štednje, odnosno finansijske aktive nebankarskih sektora.

Stopa inflacije ima veliki uticaj na nivo depozita sistema banaka. Posledice inflacije su: usporavanje stope rasta depozitnog potencijala i pogoršanje strukture bankarskih depozita. Stopa rasta depozita, u relativno stabilnim privredama, se formira u zoni stope rasta nominalnog društvenog proizvoda.

Spoljno finansijski efekti predstavljaju priliv ili odliv depozita između domaćeg i inostranog bankarstva po osnovu platnobilansnih neravnoteža i dispariteta u kamatnim stopama. Ukoliko zemlja ostvaruje suficit tekućeg platnog bilansa dolazi do povećanja nivoa deviznih rezervi, kao i do porasta depozita domaćeg izvoznog sektora kod poslovnih banaka,

a sasvim obrnute efekte ima deficit tekućeg platnog bilansa. Zemlje koje imaju veći nivo kamatne stope bankarskog sektora privlače deo slobodnih finansijskih sredstava iz zemlje sa nižom kamatnom stopom, i na taj način dolazi do povećanja ukupnog obima depozita jedne i smanjenje obima depozita druge zemlje.

Ukoliko posmatramo depozitni potencijal na nivou pojedinačne poslovne banke, uočićemo povremeno veće ili manje oscilacije oko uobičajenog trenda njegovog kretanja. U interesu je banaka da u svojoj ponudi forsiraju depozite koji imaju najnižu cenu odnosno depozite po viđenju. Nebankarske institucije su znatno fleksibilnije u ponudi od poslovnih banaka. Cilj svake poslovne banke je da stvori stabilnu bazu depozitnog potencijala. Njegovo kreiranje zavisi od sledećih faktora:

1. strateške politike i snage poslovne banke,
2. profila bankarskih proizvoda i bankarskih usluga,
3. lokacija poslovne banke i njenih profitnih centara (filijala),
4. startne pozicije poslovne banke,
5. kvaliteta kadrova i njihove profesionalnosti u radu.

Neophodno je da svaka poslovna banka ima specifičnu strategiju usmerenu ka predviđanju i mobilizaciji potrebnog nivoa depozita. Strategija poslovne banke se odnosi na eliminisanje poslovnih promašaja, eliminisanje gubitaka u poslovanju i eliminisanje potencijalnih kriznih situacija u poslovanju. Menadžment poslovne banke treba da teži ka postavljanju što bolje organizacije banke, obezbeđenju visokog nivoa tehničke opremljenosti banke i stvaranju dobrog imidža banke. Usled privrednog prosperiteta i povećanja obima kreditiranja privrede i stanovništva često dolazi do dinamičnog rasta depozitnog potencijala. Na porast finansijskog potencijala poslovne banke direktan uticaj ima privredni prosperitet. Ukoliko su poslovne banke na vreme izvršile diversifikaciju svojih bankarskih usluga (otvaranje novih oblika štedno-transakcionih računa, unapređenje tehnologije plaćanje, elektronski transfer novčanih sredstava i sl.) depozitni efekti će posebno doći do izražaja.

Na privlačenje dodatnog obima depozita u potencijal poslovne banke od velikog uticaja je: dobra lokacija poslovne banke i njenih profitnih centara, savremena tehnološka opremljenost poslovne banke, personalna osposobljenost njenog bankarskog menadžmenta i sl.

Menadžment poslovne banke treba da teži ostvarenju ekspanzivanog rasta depozitnog potencijala poslovne banke, posmatrano u dužem vremenskom periodu. Neophodno je da se oni faktori koji utiču na kreiranje depozitnog potencijala poslovne banke celovito posmatraju u njihovoj uzajamnoj vezi i sinhronizovanom delovanju.

6. Multiplikacija depozita (prost model)

Kada Federalne rezerve usmere jedan dolar dodatnih rezervi u bankarski sistem, depoziti se višestruko povećavaju i taj proces se naziva multiplikacija depozita.

6.1. Stvaranje depozita: jedna banka

Kupovina na otvorenom tržištu u iznosu od 100\$ se obavila sa bankom „First National“, i kada Fed kupi obveznice od banke „First National“ u vrednosti od 100\$, banka će imati povećanje rezervi za 100\$.

Aktiva	Banka "First National"	Pasiva
Hartije od vrednosti	-100\$	
Rezerve	+100\$	

S obzirom da u banci nema povećanja transakcionih depozita, obavezne rezerve ostaju nepromenjene, dok dodatnih 100\$ rezervi za banku predstavlja povećanje viška rezervi za 100\$. Banka donosi odluku da odobri kredit u iznosu koji je jednak tom povećanju viška rezervi od 100\$, i kada banka odobrava kredit ona dužniku otvara transakcioni račun i na taj račun polaže sredstva. Na taj način banka menja svoj bilns stanja tako što povećava pasivu za 100\$ transakcionih depozita, a istovremeno povećava i aktivu za 100\$ kredita.

Aktiva	Banka "First National"	Pasiva
Hartije od vrednosti	-100\$	Transakcioni depoziti
Rezerve	+100\$	+100\$
Kredit	+100\$	

Banka kreditiranjem stvara transakcione depozite, odnosno kreditiranjem stvara novac, jer transakcioni depoziti predstavljaju deo novčane mase.

Na osnovu tekućeg bilansa stanja možemo zaključiti da banka „First National“ i dalje ima višak rezervi, pa bi se mogla odlučiti na dodatna kreditiranja. Dužnik uzima kredit ne da bi ga ostavio na računu banke, već ga koristi da drugim licima plati za robu ili usluge, te s toga možemo zaključiti da te rezerve neće dugo ostati u banci. Nakon što obavi takvu kupovinu i plati je čekovima, oni će biti deponovani u drugim bankama, a banka „First National“ ostaće bez tih 100\$ rezervi. „Banka nije u poziciji da odobrava kredite u iznosu koji je veći od viška rezervi koje ima pre odobravanja kredita.

Aktiva	Banka „First National“	Pasiva
Hartije od vrednosti	-100\$	
Kredit	+100\$	

Povećanje rezervi od 100\$ je u banci „First National“ konvertovano u dodatne kredite u iznosu od 100\$, a dodatnih 100\$ depozita prešlo je u druge banke. (Svi čekovi s računa u banci „First National“ deponovani su u bankama, tj. nisu unovčeni jer pretpostavljamo da javnost ne želi da raspolaže sa dodatnom gotovinom).¹³

6.2. Stvaranje depozita: bankarski sistem

Banka „First National“ je odobrila kredit, deponovan u banci A, a da ni ta banka ni sve ostale banke nemaju višak rezervi. Na osnovu toga nastaje depozit u iznosu od 100\$.

Aktiva	Banka A	Pasiva
Rezerve	+100\$	Transakcioni depoziti
		+100\$

¹³ Frederic S. Mishkin: *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, Beograd, 2006, str. 366-367

Ukoliko je stopa obaveznih rezervi 10%, pomenuta banka će se suočiti s povećanjem obaveznih rezervi za 10\$, što znači da banka raspolaže sa 90\$ viška rezervi. S obzirom da banka A ne želi da drži višak rezervi, ona će odobriti kredit u celom iznosu. Krediti i transakcioni depoziti će se povećati za 90\$, ali kada dužnik potroši 90\$ transakcionog depozita, ti depoziti i rezerve u banci A ponovo će opasti za isti iznos.

Aktiva		Banka A	Pasiva	
Rezerve	+10\$		Transakcioni depoziti	+100\$
Kredit	+90\$			

Ukoliko je dužnik taj iznos koji mu je banka pozajmila (90%) potrošio, pa je on deponovan u neku drugu banku, na primer banku B, T račun Banke B izgledaće ovako:

Aktiva		Banka B	Pasiva	
Rezerve	+90\$		Transakcioni depoziti	+90\$

U bankarskom sistemu transakcioni depoziti su se povećali za sledećih 90\$, a ukupno povećanje iznosi 190\$ (100\$ u banci A i 90\$ u banci B). Ukoliko dužnik banke A ispiše ček nekome ko ga deponuje u banku A, promena u depozitima će osati ista.

Aktiva		Banka B	Pasiva	
Rezerve	+9\$		Transakcioni depoziti	+90\$
Kredit	+81\$			

Dužnik banke B će deponovati iznos od 81\$ u neku drugu banku C, te s toga od početnog povećanja rezervi u bankarskom sistemu u visini od 100\$, ukupno povećanje transakcionih depozita u sistemu biće 271\$ (100\$ + 90\$ + 81\$).

Ukoliko se primeni ista logika da sve banke iznos svog viška rezervi koriste za kreditiranje, transakcioni depoziti bi se i dalje povećavali (u banci C, D, E itd.).

Banka	Povećanje depozita (\$)	Povećanje kredita (\$)	Povećanje rezervi (\$)
First National	0.00	100.00	0.00
A	100.00	90.00	10.00
B	90.00	81.00	9.00
C	81.00	72.90	8.10
D	72.90	65.61	7.29
E	65.61	59.05	6.56
F	59.05	53.14	5.91
.	.	.	.
.	.	.	.
.	.	.	.
Ukupno za sve banke	1,000.00	1,000.00	100.00

Tabela 2. Stvaranje depozita (ako obavezne rezerve iznose 10%, a povećanje rezervi 100\$)¹⁴

Ukoliko bi banke odlučile da svoj višak sredstava investiraju u hartije od vrednosti, rezultat bi bio isti.

Aktiva	Banka A	Pasiva
Rezerve +10\$	Transakcioni depoziti +100\$	
Hartije od vrednosti +90\$		

Uticaj na ekspanziju depozita bi bio isti bez obzira na to da li banka koristi svoj višak rezervi za kreditiranje ili za kupovinu hartija od vrednosti.

„Pošto jedna banka može da stvori samo depozite koji su jednaki količini viška rezervi kojom raspoleže, ona ne može sama da generiše multiplikaciju depozita. Jedna banka ne može

¹⁴ Frederic S. Mishkin: *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, Beograd, 2006, str. 369

da odobrava kredite u iznosu većem od njenog viška rezervi jer bi izgubila te rezerve kada depoziti do kojih je došla odobravanjem kredita pređu u ruke druge banke. Međutim, bankarski sistem kao celina može da generiše multiplikaciju depozita jer kada jedna banka ostane bez viška rezervi, te rezerve ne izlaze iz bankarskog sistema samo zato što je jedna banka ostala bez njih. Dakle, kako banke odobravaju kredite i stvaraju depozite, tako njihove rezerve prelaze u drugu banku, koja ih potom koristi za dalja kreditiranja i stvaranje dodatnih depozita. Višestruko povećanje depozita koje nastaju usled povećanja rezervi u bankarskom sistemu nazivamo prostim depozitnim multiplikatorom.“¹⁵

U datom primeru stopa obaveznih rezervi iznosi 10%, te s toga prost depozitni multiplikator iznosi 10. Odnosno prost depozitni multiplikator jednak je recipročnoj vrednosti stope obaveznih rezervi ($10 = 1/0.10$).

6.3. Kritika prostog modela

Federalne rezerve su u stanju da u potpunosti kontrolišu nivo transakcionih depozita kod prostog modela, jer oni određuju stopu obaveznih rezervi i nivo rezervi. Stvaranje depozita je znatno složenije, jer ukoliko se kredit banke A u visini od 90\$ ne deponuje, već zadrži kao gotovina, u banku B neće biti ništa deponovano, čime će se proces stvaranja depozita zaustaviti u samom startu. Ukoliko se jedan određeni deo sredstava dobijenih kreditom iskoristi za podizanje gotovine kojom se raspolaže, transakcioni depoziti se neće uvećati u onoj meri u kojoj na to ukazuje prost model multiplikacije depozita.

¹⁵ Frederic S. Mishkin: *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, Beograd, 2006, str. 369

Drugi deo

Bazelski sporazumi I i II

1. Bazelska načela i principi

Banka kao finansijska institucija prikuplja slobodna novčana sredstva, koje dalje njeni vlasnici plasiraju i svaki deponent potpisuje sa bankom ugovor, na osnovu koga se banka obavezuje da će mu po isteku određenog vremenskog prioda vratiti uložena sredstva, kao i isplatiti odgovarajuću kamatu, kao naknadu za korišćenje sredstava. Na vlasnicima banaka, tj. njihovim predstavnicima je odluka gde i na koji način će plasirati prikupljene depozite. Dosadašnja praksa je pokazala da su vlasnici banaka neretko spremni na visokorizična ulaganja prikupljenih sredstava, s ciljem ostvarivanja što veće dobiti. Dakle, ovde je reč o problemu poznatim pod nazivom moralni hazard. Radi lakšeg razumevanja finansijske strukture, veoma je značajno ukazati na ulogu informacija na finansijskim tržištima.

Asimetrične informacije pretpostavljaju nedovoljno znanje jedne strane o drugoj strani koja je uključena u transakciju, kako bi se donele ispravne odluke, i one uslovljavaju pojavu problema negativne selekcije i moralnog hazarda.

Negativna selekcija je problem asimetričnih informacija koji se javlja pre nego što se finansijska transakcija obavi. Na primer, potencijalni zajmoprimci koji nose najveći kreditni rizik su ujedno oni koji najčešće traže zajam.

Moralni hazard se za razliku od negativne selekcije javlja nakon što je transakcija obavljena. Na primer, kada zajmoprimac dobije sredstva, može se upustiti u rizične poslove tj. aktivnosti koji nose visok prinos, ali i visok kreditni rizik.

Kako visok rizik ne predstavlja samo izvor veće dobiti, već podrazumeva i gubitke koje snose ne samo deoničari, već i komitenti i država, bilo je neophodno posebnom regulativno zaštititi prava ulagača od nesavesnih postupaka vlasnika i njihovih posrednika. Na taj način bi bila obezbeđena stabilnost i bezbednost finansijskog sistema države. Još izraženija potreba za ovakvom regulativom pojavila se sa bankarskim krizama i propadanjem banaka na svetskom nivou. Pre svega, velika kriza u SAD uslovila je propadanje više od hiljadu banaka, potom nemačka bankarska kriza 60-tih godina, zatim i bankarska kriza u Velikoj Britaniji i Francuskoj 90-tih godina, pa sve do danas kada smo svedoci propadanja velikih finansijskih institucija. Sve navedeno uslovalo je potrebu stvaranja međunarodne institucije koja je uspostavila nove standarde, smernice i principe bankarskog poslovanja, a koje su u nacionalno zakonodavstvo implementirale sve zemlje članice.

„Bazelski komitet je telo koje okuplja centralne banke i ustanove za nadzor nad bankama iz razvijenih zemalja, čine ga stručnjaci za bankovni nadzor iz 12 zemalja: Belgija, Velika Britanija, Italija, Japan, Kanada, Luksemburg, Nemačka, SAD, Francuska, Holandija,

Švedska i Švajcarska. Komitet se sastaje svaka tri meseca, obično u prostorijama Banke za međunarodna poravnanja (Bank for International Settlement) u Bazelu, u kojima je smešten njegov stalni Sekretarijat. Otuda nastaje privid da je Bazelski komitet telo Banke za međunarodna poravnanja. Banka za međunarodna poravnanja ne učestvuje u formulisanju politike Bazelskog komiteta. Ona je u svojini centralnih banaka članica, među kojima je i Nardona banka Srbije.“¹⁶

Bazelski odbor za superviziju banaka osnovan je 1975. godine, od strane guvernera centralnih banaka grupe deset zemalja G-10, pri Međunarodnoj banci za poravnanja u Bazelu. Bazelski odbor za superviziju banaka, do danas određuje osnovne principe, smernice i standarde za efikasnu superviziju banaka.

2. Bazel I

Bazelski odbor za superviziju banka je 1988. godine sklopio Bazelski sporazum o kapitalu. Osnovna svrha Bazel I standarda je bila uvođenje uniformnog načina za izračunavanje adekvatnosti kapitala sa ciljem jačanja finansijske stabilnosti. Osnovni ali i najznačajniji elementi ovog sporazuma su definisanje zakonodavnog kapitala, mere izloženosti riziku, kao i pravila koja određuju nivo kapitala koji je potreban banci u odnosu na ove rizike. Ovim sporazumom uveden je standard adekvatnosti kapitala, koji podrazumeva održavanje adekvatnog nivoa kapitala i rezervi u svrhu zaštite od nesolventnosti banke. Ciljna grupa ovog sporazuma bile su međunarodno aktivne banke. Pored adekvatnog nivoa kapitala u međunarodnom bankovnom sistemu, glavni cilj Sporazuma o kapitalu je i postojanje lojalne konkurencije na tržištu bankovnih usluga tako da ni jedna banka više ne može da posluje ako nema adekvatan obim kapitala. Međutim, pomenuti standard i danas se primjenjuje u više od sto zemalja i čini sastavni deo svakog pristupa oceni izloženosti poslovanja banke riziku. Nadzor banaka je veoma važan deo procesa upravljanja finansijskim rizicima i koji je prisutan i na nivou bankarskog sistema i na nivou pojedinačnih banaka, i on nastoji da kroz kontrolu i monitoring adekvatnost kapitala banaka bude proporcionalna stepenu izloženosti riziku i samoj poslovnoj strategiji banaka.

¹⁶ Slobodan Barać, Budimir Stakić, Miroljub Hadžić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2005., str. 51.

2.1.Elementi kapitala

Na osnovu Bazelskog sporazumom iz 1988.godine kapital se sastoji iz dva dela:

- nivo jedan (Tier 1 ili osnovni kapital ili jezgro kapitala) i
- nivo dva (Tier 2 ili dodatni kapital).

2.1.1.Jezgro kapitala (osnovni akcionarski kapital)

U svim bankarskim sistemima osnovni kapital je isti i redovno se prikazuje u finansijskim izveštajima banaka. Važan je zbog računanja profitne marže banaka, kao i zbog sposobnosti banke da preuzme rizik i održi konkurentsku poziciju na tržištu. Osnovne karakteristike elemenata osnovnog kapitala su:

- predstavljaju ključni element kapitala,
- obavljaju funkciju apsorbovanja gubitaka na trajnoj osnovi i stalno su na raspolaganju za te svrhe,
- na najbolji način pružaju banci mogućnost očuvanja resursa u stresnom okruženju,
- osnova su svih odluka koje se tiču adekvatnosti kapitala,
- važan su izvor tržišne discipline nad upravom banke,
- predstavljaju najveći deo osnovnog kapitala banke.

2.1.2.Dodatni kapital

U grupu dodatnog kapitala spadaju konvertibilne prioritetne akcije, kumulativne trajne prioritetne akcije, rezervacije za pokriće eventualnih gubitaka, konvertibilni zajam sa obaveznom zamenom, subordinirani zajam (sa rokom dospeća dužim od pet godina, koje je nastao kao rezultat prodaje subordiniranih obveznica) kao i drugi instrumenti duga koji imaju kombinovane karakteristike duga i zajma. Iznos dodatnog kapitala ograničen je na 100% osnovnog kapitala. Bazelskim sporazumom predviđena su i zakonska ograničenja, koja se odnose na posebne instrumente koji mogu biti uključeni u ovu grupu:

- rezerve za revalorizaciju aktive – uključuju se ukoliko su pravedno procenjene i ukoliko u potpunosti prikazuju mogućnost promene cena. Ove rezerve mogu nastati na dva načina – prvo, revalorizacija fiksne imovine u skladu sa njenom tržišnom vrednošću i kao rezultat investicija u akcije (koje su u bilansu vrednovane po istorijskoj vrednosti u momentu kupovine).
- rezerve za pokriće eventualnih gubitaka po kreditima – formiraju se prema mogućim budućim gubicima koji još nisu identifikovani. Ako ove rezervacije ne odražavaju

poznata umanjenja vrednosti određene aktive, mogu se kvalifikovati za uključanje u tier 2 kapital. Ukoliko su rezervacije i rezerve formirane prema identifikovanim gubicima ili u pogledu utvrđenih pogoršanja vrednosti pojedinih stavki ili podgrupe aktive, onda one nisu slobodno upotrebljive za pokrivanje neidentifikovanih gubitaka koji kasnije mogu nastati negde drugde u portfoliju i ne poseduju osnovnu karakteristiku kapitala. Takve rezervacije ili rezerve ne uključuju se u kapitalnu bazu.

- hibridni kapitalni instrumenti – uključuju se u dodatni kapital ukoliko su neosigurani, podređeni i u celini otplativi. U ovu kategoriju se ubraja izvestan broj kapitalnih instrumenata koji kombinuju izvesne karakteristike akcionarskog kapitala i izvesne karakteristike duga i svaki od ovih instrumenata ima odlike za koje se može smatrati da pogađaju njihov kvalitet kao kapitala. Takođe, ako banka nije u mogućnosti da isplati svoje obaveze po osnovu ovih instrumenata, mora da postoji mogućnost njihovog odlaganja za buduće periode.
- subordinirani dugoročni dug – uključuje neosigurane, subordinirane dužničke instrumente, čiji je rok dospeća veći od pet godina. Komitet se složio da instrumenti subordiniranog ročnog duga imaju značajne nedostatke kao sastavi elementi kapitala sa gledišta njihove fiksne ročnosti i nemogućnosti da apsorbuju gubitke osim kroz likvidaciju. Ukupni subordinirani dugoročni dug koji ulazi u sastav dodatnog kapitala ne sme prelaziti 50% osnovnog kapitala.

Zaključeno je da se moraju sprovesti sledeća obijanja od kapitalne baze radi izračunavanja ponderisanog koeficijenta rizičnog kapitala:

- goodwill¹⁷, kao odbitna stavka iz elemenata tier 1 kapitala,
- investiranje u afilijacije koje se bave bankarskim i finansijskim aktivnostima koje nisu konsolidovane u nacionalne sisteme. Praksa će biti da se afilijacije konsoliduju radi procene adekvatnosti kapitala bankarskih grupacija. Ukoliko se to ne čini, odbijanje je od suštinskog značaja da bi se sprečilo višestruko korišćenje istih izvora kapitala u različitim delovima grupacije. Takva investiranja odbijaju se od ukupne kapitalne osnove. Aktiva koja predstavlja investiranje u afilirane kompanije čiji je kapital bio izuzet iz kapitala roditeljske firme neće biti uključen u ukupnu aktivu pri izračunavanja koeficijenta.

¹⁷ goodwill - deo vrednosti preduzeća preko vrednosti raznih oblika imovine

2.2.Prednosti i nedostaci Bazela I

Prednosti i njeni pozitivni efekti primene standarda su:

- rast adekvatnosti kapitala međunarodno aktivnih banaka,
- relativno jednostavna struktura,
- primena u različitim zemljama,
- jačanje konkurencije banaka na međunarodnom nivou,
- porast discipline u procesu upravljanja kapitalom,
- benchmark za procenu banaka od strane učesnika na finansijskom tržištu.

Nedostaci Bazel I standarda su vremenom došli do izražaja:

- adekvatnost kapitala zavisi od kreditnog rizika, dok su ostali rizici (npr. tržišni i operativni) izostavljeni iz analize,
- u oceni kreditnog rizika nema razlike između dužnika različitog kvaliteta i rejtinga,
- akcenat se stavlja na knjigovodstvene a ne na tržišne vrednosti,
- neadekvatno sagledavanje rizičnosti i efekata upotrebe modernih finansijskih instrumenata, kao i tehnika ublažavanja rizika.

Zbog nedostataka koji su se ispoljili prilikom primene Bazel I standarda, 1999. godine pristupilo se izradi novog sporazuma koji će otkloniti nedostatke I Bazelskog sporazuma i koji će uzimati u obzir većinu rizika sa kojima se banke u svom poslovanju suočavaju.

3.Bazel II

Međunarodni finansijski sistem doživio je značajne promene nakon uvođenja Bazelskog sporazuma. Tokom 90-tih godina prošlog veka povećala se nestabilnost finansijskih tržišta i do širenja finansijskih kriza (Azija – 1997, Istočna Evropa – 1998). Rizici sa kojima su se međunarodno aktivne banke susretale su bili sve brojniji i složeniji. Zbog toga se smatralo da Sporazum iz 1988.godine više nije odgovarajući i da adekvatna stopa kapitala po toj metodologiji ne može zadovoljiti rizični profil banke, te s toga je trebalo pristupiti njegovoj reviziji i unapređenju. U Bazelskom odboru počele su konsultacije 1999.godine koje su rezultirale sastavljanjem novog sporazuma o kapitalu, koji će više prihvatiti principe savremenog poslovanja finansijskih institucija. Iako je novi sporazum najviše orjentisan na izloženost banke riziku, osnovni cilj ostaje kao i u Sporazumu iz 1988: sigurno i zdravo

poslovanje bankarskog sistema i ujednačavanje konkurentnosti banaka. Pored minimalnih zahteva za kapitalom, kapitalni okvir novim sporazumom obuhvata dva dodatna stuba: proces nadzora i supervizije banaka i efikasno korišćenje tržišne discipline. Sva tri pristupa su povezana i međusobno se dopunjuju i nijedan nije manje važan od drugih.

3.1. Osnovni elementi Bazel II standarda

Bazel II se sastoji iz tri stuba:

- **Prvi stub:** Nužni minimum kapitala predstavlja kvantitativni standard, odnosno on sadrži pravila koja definišu minimalni koeficijent kapitala u odnosu na rizikom ponderisanu aktivu. Osnovni zahtev je da banke imaju najmanje 8% kapitala u odnosu na riziko ponderisanu aktivu. Riziko ponderisana aktiva se dobija množenjem nominalnih iznosa pozicija aktive sa faktorima rizika. Pored navedenog, novi Sporazum zadržava i definiciju obaveznog kapitala. Novina koja se uvodi je viši stepen elastičnosti kod merenja rizika, naročito kreditnog rizika. Takođe, novim Sporazumom se po prvi put uvodi merenje poslovnog rizika, dok je merenje tržišnog rizika ostalo nepromenjeno. S obzirom da su banke proširile svoju delatnost i na promet hartija od vrednosti i na osiguranje, sporazum treba da obuhvati bankovne i druge usluge koje vrši bankarstvo. Filijale koje se bave osiguranjem nisu predviđene Novim Sporazumom da se bave rizikom. Banka snosi puni preduzetnički rizik ukoliko ima filijalu za osiguranje. Kada se meri regulatorni kapital banaka, ne uzimaju se u obzir ulaganja banaka u hartije od vrednosti.
- **Drugi stub:** Postupak vršenja nadzora nad bankama predstavlja drugi stub koji od nadzornih organa zahteva da preduzmu kvalitativni uvid u tehniku alokacije kapitala i poštovanje relevantnih standarda. Učvršćuje vezu između kapitalnih zahteva i vrste i stepena rizika kojima je banka izložena u svom poslovanju, uvodeći ICAAP (proces interne procene adekvatnosti kapitala) i insistirajući na procesu supervizije. „Od lica ovlašćenih za vršenje nadzora nad bankama se traži da se svaka banka osposobi da procenjuje adekvatnost kapitala, uzimajući u račun celovitu procenu rizika. Novi okvir naglašava da poslovodstvo treba da razvija sposobnost unutrašnje procene kapitala i utvrđivanje mera kapitala srazmernog procenjenom riziku. Nadzornici su odgovorni za ocenu kako banke procenjuju adekvatnost kapitala u odnosu na rizik sa kojim se

suočavaju. Taj unutrašnji process je podlozan nadzoru, koji uključuje i intervencije u slučaju potrebe.”¹⁸

- **Treći stub:** Tržišna disciplina predstavlja treći stub Novog Sporazuma, odnosno njeno pojačavanje kroz obavezu banaka da objavljuju podatke o svom poslovanju. Ovim standardom dat je značaj transparentnosti informacija bankarskog poslovanja. Takođe, nadležne institucije propisuju cikluse obaveznog dostavljanja niza adekvatnih informacija o performansama banaka, koje se obično podnose kvartalno ili polugodišnje. Takođe, postoji obaveznost objavljivanja kako banka izračunava adekvatnost svog kapitala i koje metode za procenu rizika koristi.

Sa gledišta banaka, glavna novina koju donose Bazel II standardi jeste promena koncepta regulacije, odnosno akcenat se stavlja na proces upravljanja rizikom unutar banke. Za te potrebe se koristi VaR¹⁹ analiza. Banka se štiti od rizika usklađivanjem visine rizika i visine kapitala i rezervi banke. Ekonomski kapital banke predstavlja razliku VaR i očekivanih gubitaka, za koje se podrazumeva u okviru Bazela II da su ugrađeni u cenu proizvoda (kredita) koje banka izdaje. Bazel II definiše tri vrste rizika: tržišni, kreditni i operativni. Za svaki od njih banka je u obavezi da izračunava odgovarajući VaR i da određuje odgovarajući kapital. Bankama se omogućava da, pored klasičnog (standardizovanog) pristupa, razviju i koriste sopstvene (interne) modele za izračunavanje potreba za kapitalom. Ta promena omogućava bankama da prave razliku između transakcija visokog i niskog rizika i da određuju adekvatnost kapitala na osnovu rizika svake pojedinačne transakcije. Da bi ova prednost Bazel II standarda bila iskorišćena u svakom pojedinačnom slučaju potrebno je razviti modele kojima će se meriti doprinos svake pojedinačne transakcije ukupnom riziku banke.

Bazel II upućuje banke na praćenje odnosa rizika i prinosa. Kada banke stvore mogućnosti da svakoj pojedinačnoj transakciji odrede VaR-om izmereni rizik, biće u mogućnosti da definišu i nivo potrebnog kapitala. Sledeća važna upotreba VaR jeste određivanje očekivanog prinosa za dati rizik. Na osnovu toga, banke mogu da odaberu najprofitabilnije proizvode i grane bankarstva na osnovu odnosa očekivanog prinosa i rizika, kao i najbolji način za određivanje cijene proizvoda. Takođe, ovaj pristup omogućava bankama mogućnost izbora adekvatnih tehnika za smanjivanje rizika

¹⁸ Slobodan Barać, Budimir Stakić, Miroљub Hadžić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2005., str. 57.

¹⁹ Value at Risk = Ocena tržišnog rizika banke

Pomenuta tri stuba se međusobno dopunjuju i ojačavaju, i nije dovoljna primena samo jednog ili dva stuba. Neophodna je ostvarenje sva tri stuba jer se samo na taj način može primeniti Novi Sporazum, zbog čega Bazelski komitet preporučuje nadzornim organima doslednu primenu sva tri stuba. Bazelski komitet u bankarskom sistemu ima veoma visok ugled, te se s toga i njegove preporuke uvažavaju u celom svetu. One se uvažavaju i u našem bankarstvu, ali naše bankarstvo još uvek nije dovoljno razvijeno. Na žalost naš finansijski sistem nije toliko razvijen da se Novi Bazelski Sporazum može znatnije primenjivati, već može više služiti kao pokazatelj u kom smeru se razvija svetsko bankarstvo i u kom smeru bi trebalo da se razvija i naše.

Treći deo

Zaštita depozita

1. Osnove osiguranja depozita

Osiguranje depozita kod banaka predstavlja bitnu institucionalnu komponentu savremenih finansijskih sistema sa dvostrukim ciljem:

- obezbeđenje stabilnosti finansijskog sistema i
- zaštita ulagača u štedne depozite kod banaka u slučaju nesolventnosti.

Na normalan rast štednje stanovništva kod bankarskih institucija pozitivno deluje zaštita uloga deponenata kod banaka. Ukoliko državni mehanizam zaštite depozita garantuje deponentima njihove uloge, to stvara osnovu da top menadžeri banaka pokazuju veću spremnost da ulaze u povećane rizike. U slučaju da se poslovna banka odluči na rizičnije plasmane i ostvari poslovni uspeh, benefiti pripadaju tim bankama, a u slučaju da dođe do poslovnih promašaja, državne šeme zaštite depozita preuzimaju na sebe isplatu deponenata.

Deluje da se formiraju nešto niže kamatne stope pri uvođenju državnog osiguranja depozita, nego što bi se formirale da nema takvog osiguranja depozita. Da bi imali sigurnost tih depozita u slučaju bankrotstva banke, deponenti prihvataju niže kamatne stope na depozite. Za poslovnu banku uplata premije osiguranja u rezervni fond predstavlja povećanje troškova depozita.

U slučaju bankrota kredite ustanove - depozitara i u Evropskoj Uniji i u Srbiji je obezbeđena isplata naknade depozita, razlika je samo u načinu obezbeđivanja depozita. Kod nas se radi o osiguranju depozita, dok je u Evropskoj Uniji reč o zaštiti depozita. Zakonodavstvo Evropske Unije priznaje sve sisteme zaštite depozita koji su postojali pre donošenja Direktive o zaštiti depozita, i iz toga proizilazi da je i naše osiguranje depozita u skladu sa zakonodavstvom Evropske Unije.

Kod nas, glavni razlog za ne poklanjanje pažnje zaštiti depozita je dugo postojanje državnog garantovanja depozita. Tek nakon bankrota bankovnog sistema skrenuta je pažnja na posledice nepostojanja zaštite depozita. U Zakonu o bankama i drugim finansijskim organizacijama definisano je osiguranje depozita, i u kratkom periodu nakon donošenja pomenutog zakona uvidelo se da je ne samo neprimeren, nego i neprimenjiv. Jedno od najvećih problema našeg finansijskog sistema je zaštita depozita, i ukoliko želimo da se vrati poverenje u bankovni sistem neophodno posvetiti veću pažnju ovoj oblasti.

„Zaštita depozita je skup svih mera kojima se obezbeđuju interesi deponentata. Ona ima dva oblika: osnovna, opšta ili posredna zaštita depozita i neposredna ili posebna zaštita depozita.“²⁰ Postoje dva oblika:

- osnovna, opšta ili posredna zaštita depozita i
- neposredna ili posebna zaštita depozita.

Deponenti će posrednom zaštitom na najsigurniji način obezbediti interese, jer se njom štite integritet i stabilnost samog kreditnog sistema. Ova zaštita se ostvaruje:

- nadzorom nad zakonitošću ponašanja kreditnih ustanova od ulaska na kreditno tržište do izlaska s njega (*structural control*) i
- nadzorom nad savesnošću poslovanja kreditnih ustanova (*prudential control*).

Efikasnim nadzorom nad kreditnim ustanovama postiže se najstabilniji i najefikasniji kreditni sistemi, i u takvim sistemima i interesi deponentata su najefikasnije zaštićeni, jer je poverenje u kreditni sistem najviše.

Međutim u praksi do bankrotstva kreditnih ustanova dolazi i pored najefikasnijeg nadzora nad kreditnim ustanovama, i kao posledica javila se potreba da se kreditni sistemi štite i dopunski uz pomoć neposredne zaštite depozita. Na osnovu ove zaštite deponentima se isplaćuje naknada za depozite koji su postali nenaplativi zbog bankrota kreditne ustanove kojoj su bili povereni. U literaturi ovakva zaštita se označava kao „zaštita depozita“.

2. Teorijske analize osiguranja depozita

2.1. Fundamentalistička kritika državnog osiguranja depozita

Zaštita depozita je relativno nova ustanova, i uvedena je u skoro svim zemljama, ali u teoriji ipak postoji spor oko njene opravdanosti.

Prema teoriji Kevina Dowd-a ukoliko u bankarskom sistemu ne postoji državni mehanizam zaštite depozita, deponenti gube novac ukoliko banka propadne. Bankarski menadžeri iz tog razloga moraju da vode opreznu poslovnu politiku, kako bi privukli depozite u banke. Ukoliko u bankarskom sistemu postoji državna zaštitna mreža dolazi do formiranja „moralnog hazarda“ odnosno bankarski menadžment ulazi u veće kreditne i druge poslovne rizike, i koji po pravilu donose veće prinose, jer znaju da se u slučaju neuspeha bar deo gubitka prenosi na državnu osiguravajuću agenciju. Takve banke uglavnom povećavaju kamatne stope na depozite u cilju privlačenja što veće količine sredstava koje ulažu u rizične

²⁰ Slobodan Barać, Budimir Stakić, Miroljub Hadžić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2005., str. 194.

plasmene. Tako se deformiše tržište, i povećava opasnost od bankrotstva banke. Na osnovu napred navedenog, Dowd smatra da bi trebalo ukinuti državno osiguranje depozita.

2.2. Vezivanje premije osiguranja depozita za visinu rizika banke

Anjan Thakor smatra da visina premije osiguranja treba da zavisi od visine rizika banke. Mehanizam osiguranja depozita sadrži dva bitna problema, prvi se odnosi na tzv. privatne informacije (bankari znaju mnogo bolje od državnih agencija kakve rizike njihov portfolio sadrži), a drugi problem predstavlja „moralni hazard“ (banke se upuštaju u rizičnije plasmane ukoliko imaju osigurane depozite kod državne agencije). Thakor deli sve banke u dve kategorije:

Tip banke	Verovatnoća uspeha	Prinos uspešnih projekata
A	veća	manji
B	manja	veći

Tabela 3. Podela banaka u kategorije prema Thakoru

Regulatorne institucije nude bankama dva tipa ugovora i one treba da izaberu ili ugovor o depozitnom osiguranju koji sadrži niske premije osiguranja uz visoku stopu obaveznog iznosa kapitala ili ugovor o depozitnom osiguranju koji sadrži visoku premiju osiguranja uz nisku stopu obaveznog kapitala. Očekivanja su da će banke tipa A odabati prvu kombinaciju, a banke tipa B drugu kombinaciju, i na osnovu njihovog izbora otkriva se tzv. privatna informacija. „Na toj osnovi može se izgraditi takav sistem premija na osnovu koga bi svaka banka bila opterećena onom visinom premije osiguranja koja pokriva prosečan gubitak koji će svaka banka toga tipa preneti na fond osiguranja.“²¹

Mark Flood smatra da sistem u kome se premija osiguranja vezuje za visinu rizika ima i prednosti ali i mane. Na osnovu visine premije koju banka plaća, otkriva se rejting banke, što može da dovede do juriša na tu banku. Prema njegovom mišljenju, do bankrotstva banaka početkom osamdesetih godina došlo je zbog inferiornog menadžmenta u mnogim bankama. Do smanjenja stope bankrotstva banaka može doći ukoliko se stvori odgovarajući mehanizam prudenције supervizije banaka i licenciraju bankarski menadžeri koji bi bili u stanju da upešnije vode banke.

Bez obzira na spor oko njene opravdanosti, zaštita depozita je uvedena u razvijenom delu sveta, a uvodi se i u zemljama Istoka. S obzirom da nema dovoljno iskustva na osnovu koga bi se preporučivao bilo koji od postojećih modela za zaštitu depozita jer je zaštita

²¹ Anjan Thakor: *Deposit Insurance Policy*, Review, Federal Reserve Bank of St. Louis, januar 1993.

depozita relativno nova ustanova, prevagu ipak odnosi zaštita depozita zasnovana na međubankovnoj solidarnosti.

3. Uporedni pogled na sistem zaštite depozita u Evropskoj Uniji i u Srbiji

Okvir za zaštitu depozita na području Evropske unije projektovan je Direktivom o zaštiti depozita iz 1994. godine, koja ne propisuje određen model za zaštitu depozita, nego elemente koje moraju sadržati sistemi za zaštitu depozita u svim državama članicama. Zakonom o bankama i drugim finansijskim organizacijama 1993. godine kod nas je uveden model „osiguranja depozita”.

3.1. Raznovrsnost sistema za zaštitu depozita

U Evropskoj Uniji države članice imaju obavezu zaštite depozita, ali prepušten im je način zaštite. Direktivom o zaštiti depozita Evropske Unije priznati su zatečeni sistemi za zaštitu depozita, tako da svaka članica može da zadrži sistem koji već ima. Takođe je moguće da u jednoj istoj članici postoje istovremeno više različitih sistema za zaštitu depozita (takav primer možemo videti u Nemačkoj i Italiji). „Direktiva se ograničava na obezbeđivanje usaglašenog minimuma (harmonized minimum) zaštite depozita.”²² Na taj način, obezbeđuje se zaštita depozita u celoj Uniji i po stupanju na snagu „jedinstvenog tržišta” bankovnih usluga države članice zadržavaju vlast nad sopstvenim bankovnim sistemima preko sopstvenih sistema za zaštitu depozita, posredstvom Centralnih banaka.

Kod nas je pristuna raznovrsnost „osiguranja depozita“ u važećim propisima. Država formalno garantuje devizne depozite. Na osnovu Zakona o bankama osiguranje dinarskog depozita treba da vrši Agencija federacije za osiguranje depozita i sanaciju banaka, kao i osiguravajuća društva (na komercijalnoj osnovi).

3.2. Kategorija zaštite depozita

U Evropskoj Uniji Direktiva o zaštiti depozita ne propisuje kategoriju zaštite depozita, već je njom priznat zatečeni sistem za zaštitu depozita. Bez obzira na terminološke razlike u svim državama članicama postoji samo „zaštita depozita”, na neprofitnoj osnovi. Kao preovlađujući oblik zaštite javlja se međubankovna zaštita depozita, uz posredni uticaj države i to preko Centralnih banaka nad sistemima za zaštitu depozita.

Po našem Zakonu o bankama postoji „osiguranje depozita“, čime se depoziti štite u vidu osiguranja kredita, to jest uz plaćanje komercijalne premije osiguranja. Premija

²² Slobodan Barać, Budimir Stakić, Marko Ivaniš: *Praktikum za bankarsvo i finansije*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003., str. 128.

osiguranja se naplaćuje u procentima, i to efektivno. Osiguranje depozita predstavlja komercijalni posao i premija osiguranja se naplaćuje u procentima pri zaključenju ugovora o osiguranju, a zaštita depozita podrazumeva zaštitne premije (koje predstavljaju obligaciju) izražene u promilima (uplaćuju se samo kad nastane zaštićeni slučaj).

3.3. Obaveznost zaštite depozita

U Evropskoj Uniji postoji obaveza zaštite depozita, i svaka država članica će obezbediti da se na njenoj teritoriji uvede i zvanično prizna jedan ili više sistema za zaštitu depozita. Svaka kreditna ustanova koja u datoj članici ima dozvolu za rad, ne može primati depozite dok se ne učlani u njen sistem za zaštitu depozita. Matična zemlja kreditne ustanove zaštitice sistemom za zaštitu depozita i deponente njenih podružnica u drugim državama članicama. Ne mora svaka kreditna ustanova da se učlani u zvanično priznati sistem za zaštitu depozita, već može pripadati nekom drugom sistemu koji štiti samu kreditnu ustanovu i obezbeđuje sigurnost depozita, kao i zvanični sistem za zaštitu depozita. Kreditna ustanova će imati pravo na ovo izuzeće ukoliko su ispunjena sledeća tri uslova:

- da je ovaj sistem na osnovu kog se štiti kreditna ustanova postojao, kao i da je zvanično bio priznat u vreme usvajanja Direktive o zaštiti depozita,
- da taj sistem mora da obezbedi zaštitu depozita protiv nenaplativosti i da taj sistem ima na raspolaganju potrebna sredstva radi obeštećivanja deponenata,
- da se taj sistem za zaštitu depozita ne može zasnivati na garanciji koje kreditnoj ustanovi daje država članica ili bilo koji lokalni ili regionalni organ vlasti.

Kod nas, prema Zakonu o bankama osiguranje depozita je obavezno, kreditne ustanove rizikuju da izgube dozvolu za rad ukoliko ne „osiguraju“ depozite.

3.4. Pravna priroda institucija za zaštitu depozita

Direktiva o zaštiti depozita Evropske Unije priznaje sve zatečene sisteme za zaštitu depozita, svi sistemi za zaštitu depozita, bez obzira da li se radi o javnim ili privatnim, jednako dolaze pod javni nadzor. Ukoliko kreditna ustanova ne poštuje pravila o zaštiti depozita, tada vlasti koje su nadležne za izdavanje dozvole za rad u saradnji sa sistemom za zaštitu depozita imaju pravo da preduzimaju mere, uključujući i kazne. Zatim, kreditne ustanove mogu biti i isključene iz sistema za zaštitu depozita ukoliko ne poštuju obaveze iz zaštite depozita, ali „uz izričitu saglasnost organa nadležnih za izdavanje dozvole za rad”. U slučaju da mere za privođenje kreditne ustanove poštovanju obaveza ne uspeju, nadležni organ joj

može oduzeti dozvolu za rad. Odlaganje isplate naknade za depozite koji su postali nenaplativi jedino mogu dozvoliti vlasti nadležne za izdavanje dozvole za rad kreditnoj ustanovi.

U našem sistemu osiguranja depozita postoji i javna i privatna zaštita. Država garantuje devizne depozite, dok je za dinarske depozite propisano građansko-pravno odnosno privatno-pravno osiguranje. Država je propisala da banke imaju obavezu plaćanja premije osiguranja, a osiguravačima je priznala monopol na određivanje visine premije osiguranja. Zaštita depozita se u našoj zemlji svodi na osiguranje kredita, a to se osiguravačima i ne isplati, jer oni za to imaju sigurnija sredstva obezbeđenja.

3.5. Kreditne ustanove s obaveznom zaštitom depozita

Sve kreditne ustanove koje su dobile dozvolu za rad na osnovu Direktive 77/780/EEC, kako bi mogle da primaju depozite moraju pristupiti sistemu za zaštitu depozita u državi članici u kojoj su dobile dozvolu za rad. Neophodno je da ispunjavaju sledeće uslove:

- posedovanje zasebnih fondova,
- posedovanje adekvatnog minimuma sopstvenih fondova i
- moraju da postoje dva lica koja efektivno vode poslove kreditne ustanove.

U jednoj državi članici mogu da postoje kreditne ustanove koje moraju da štite depozite i kreditne ustanove i koje mogu da štite depozite. Kreditne ustanove kojima je prepušten izbor da li će depozite zaštititi ili ne, su državne ustanove u kojima su depoziti zaštićeni garancijom države, ili marginalne kreditne ustanove kao što su seoske štedionice. Matične države članice svojim sistemom zaštite depozita moraju da zaštite depozite podružnica (njene kreditne ustanove) osnovanih u drugim državama članicama, i podružnica kreditne ustanove iz druge države članice može pod određenim uslovima dodatno da štiti depozite u prihvatnoj zemlji.

Zakonu o bankama propisuje obavezu da sve banke i Poštanska štedionica moraju da „osiguravaju depozite”.

3.6. Domašaj zaštite depozita

U Evropskoj Uniji postoje kvalitativna i kvantitativna ograničenja zaštite, i depoziti moraju da se štite do ukupnog iznosa od 20.000 evra, a u nekim slučajevima dozvoljeno je da se štiti i pun iznos depozita. Kvalitativno ograničavanje zaštite depozita, znači da neke vrste depozita ne mogu uopšte biti zaštićene ili mogu imati nižu zaštitu od načelno propisane, ili je pak članicama ostavljeno na volju koje će depozite izostavljati iz zaštite. Vrste kvalitativnog ograničavanja zaštite depozita su sledeće:

- Obavezno ograničenje – ovim ograničenjem ne mogu se zaštititi depoziti koje je izvršila druga kreditna ustanova u svoje ima i za svoj račun, zatim svi instrumenti koji su u zakonodavstvu Evropske Unije definisani kao „sopstveni fondovi”, kao i depoziti koji su nastali iz transakcije pranja novca.
- Disciplinsko ograničenje – ukoliko se banka ne pridržava propisanih obaveza, može biti isključena iz sistema zaštite.
- Fakultativno ograničenje – pojedini deponenti ili depoziti mogu biti isključeni iz zaštite ili mogu dobiti nižu zaštitu.

Naš Zakon o bankama ne propisuje ni kvalitativno ni kvantitativno ograničavanje zaštite depozita. Nije jasno da li su zaštićena sredstva na tekućim i žiro računima građana, a nije postavljena ni gornja granica do koje se depoziti štite.

3.7. Rokovi isplate naknade za nenaplative depozite

U Evropskoj Uniji se naknada za depozite koji su postali nenaplativi mora isplatiti u roku od tri meseca od datuma kad su nadležne vlasti utvrdile da su depoziti postali nenaplativi ili od datuma kad je donesena presuda, a postoje i izuzeci kada nadležni organ može produžiti rok za isplatu naknade za depozite najviše dva puta po tri meseca.

S obzirom da kod nas postoji osiguranje depozita, a ne zaštita depozita, zakonom nije predviđen rok u kome osiguravač mora isplatiti naknadu za osigurani depozit koji je postao nenaplativ, već je to uređeno ugovorom kao i u svakom osiguranju kredita.

4. Zakon o osiguranju depozita

U našoj zemlji, nova šema osiguranja depozita obezbeđuje svakom građaninu (deponentu u banci) obeštećenje u svakoj banci za ukupnu štednju, uvećanu za kamatu do osiguranog iznosa od 3.000 evra u slučaju stečaja banke. Nova šema osiguranja depozita građana uvedena je Zakonom o osiguranju depozita²³, čime je zadržan model osiguranja depozita, ali uvećan je nivo zaštite. Republika Srbija garantuje isplatu osiguranog iznosa. Agencija za osiguranje depozita je specijalizovana državna institucija čija je osnovna delatnost osiguranje depozita građana. Njene nadležnosti su:

- da prikuplja premiju osiguranja depozita od banaka u okviru Fonda osiguranja depozita,
- da investira sredstva u skladu sa principom sigurnosti, likvidnosti i profitabilnosti, i
- da organizuje isplatu osiguranih depozita u slučaju stečaja banke.

²³ Zakon o osiguranju depozita (Sl. glasnik RS br. 61/2005)

Samo su banke obavezne da plaćaju premiju osiguranja depozita, a ne i deponenti. Predmet osiguranja su dinarski i devizni depoziti građana, dok predmet osiguranja depozita nisu:

- depoziti pravnih lica,
- depoziti preduzetnika,
- depoziti osoba blisko povezanih sa bankom (direktori banaka, članovi upravnog i nadzornog odbora banaka, akcionari, revizori) i
- depoziti koji su nastali pranjem novca.

Filijala strane banke na teritoriji Republike Srbije je dužna da depozite fizičkih lica osigura kod Agencije za osiguranje depozita ukoliko u zemlji sedišta te banke ne postoji sistem osiguranja depozita ili ona nije uključena u taj sistem, te i ukoliko je taj sistem nepovoljniji za deponenta od sistema osiguranja depozita utvrđenog Zakonom o osiguranju depozita ili nije primenljiv na filijalu izvan zemlje sedišta.

S druge strane, filijala domaće banke u inostranstvu dužna je da depozite fizičkih lica osigura kod Agencije za osiguranje depozita u slučaju kada u zemlji u kojoj obavlja delatnost nije osigurala depozite i u slučaju kada je u zemlji u kojoj obavlja delatnost osigurala depozite, a Narodna banka Srbije utvrdi da je to nepovoljniji sistem za deponenta od sistema osiguranja depozita utvrđenog Zakonom o osiguranju depozita.

Agencija za osiguranje depozita obrazuje poseban fond sredstava, i to na sledeći način:

- od premija za osiguranje depozita koje plaćaju banke,
- prihoda od ulaganja sredstava fonda za osiguranje depozita,
- sredstava ostvarenih naplatom potraživanja Agencije za osiguranje depozita iz stečajne mase banke po osnovu isplate osiguranih iznosa,
- sredstava obezbeđenih zaduživanjem,
- donacija i
- sredstava iz budžeta Republike Srbije.

Takođe, Agencija za osiguranje depozita je u obavezi da novčana sredstva za osiguranje depozita drži na posebnom depozitnom računu otvorenom kod Narodne banke Srbije.

Banka je dužna da Agenciji za osiguranje depozita plaća premiju, i ukoliko je ne plati u propisanom roku Agencija za osiguranje depozita obaveštava o tome Narodnu banku Srbije, koja preduzima odgovarajuće mere u skladu sa zakonom.

Ukoliko su depoziti dinarski, Agencija će isplaćivati osigurani iznos u dinarima, a za devizne u evrima (po kursu evra na dan donošenja rešenja Narodne banke Srbije o pokretanju stečajnog postupka).

$$\left(\begin{array}{|c|} \hline \text{ukupni depoziti} \\ \text{po deponentu u} \\ \text{banci u stečaju} \\ \hline \end{array} \right) + \begin{array}{|c|} \hline \text{obračunata} \\ \text{kamata} \\ \hline \end{array} - \begin{array}{|c|} \hline \text{ukupne obaveze} \\ \text{klijenata prema} \\ \text{banci} \\ \hline \end{array} \right) \leq \begin{array}{|c|} \hline \text{osigurani iznos} \\ \text{maksimum} \\ \text{3.000 evra} \\ \hline \end{array}$$

Ukoliko je neto potraživanje deponenta od banke u stečaju veće od 3.000 evra u dinarskoj protivvrednosti, razlika se ostvaruje u stečajnom postupku. Isplata depozita banaka u stečaju će početi u roku od 30 dana od dana donošenja rešenja Narodne banke Srbije o pokretanju stečajnog postupka. Neophodno je da deponent podnese banci isplatiocu pismeni zahtev za isplatu osigurenog depozita, kako bi ostvario svoja prava po osnovu osiguranja depozita. Ovaj zahtev treba deponent da podnese banci najkasije u roku od 3 godine od oduzimanja dozvole za rad. Potraživanje deponenta će biti realizovano u roku od 90 dana od dana podnošenja zahteva.

5. Agencija za osiguranje depozita

Agencija za osiguranje depozita je pravno lice s pravima, obavezama i odgovornostima regulisanih Zakonom o agenciji za osiguranje depozita i statutom Agencije. Ona ima status javne agencije i njeno sedište je u Beogradu.

Agencija obavlja sledeće delatnosti:

- obavezno osiguranje depozita fizičkih lica;
- poslove stečajnog ili likvidacionog upravnika u bankama i društvima za osiguranje;
- učestvuje u upravljanju bankama čiji je akcionar Republika Srbija;
- organizuje i sprovodi postupak prodaje akcija tih banaka;
- organizuje i sprovodi postupak privatizacije društvenog, odnosno državnog kapitala u društvima za osiguranje;
- obavlja druge poslove utvrđene zakonom.

Od novembra 2004. godine Agencija za Osiguranje depozita je član Evropskog Foruma za osiguranje depozita – EFDI. Evropski Forum za osiguranje depozita je osnovan 11. oktobra 2002. godine u Beču i čiji je cilj da doprinese stabilnosti finansijskih sistema kroz promociju

evropske saradnje u oblasti osiguranja depozita, kao i da omogući i olakša razmenu iskustva i informacija o pitanjima zajedničkog interesa i značaja.

„Zemlje osnivači EFDI su: Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka Republika, Danska, Francuska, Nemačka, Grčka, Mađarska, Island, Irska, Italija, Litvanija, Luksemburg, Malta, Holandija, Norveška, Poljska, Portugalija, Slovačka, Španija, Švedska i Velika Britanija. Trenutno Forum ima 46 članova iz 35 evropskih zemalja, a članstvo za EFDI je otvoreno za sve organizacije za osiguranje depozita, zaštitu deponenata ili fondove za osiguranje depozita ili bilo koje organizacije koja je pod Direktivom EU.“²⁴aboveabove

Agencije za osiguranje depozita sarađuje i sa Međuradnom Asocijacijom Institucija za osiguranje depozita - IADI.

6. Američki model osiguranja depozita

U SAD osiguranje depozita znači da država garantuje isplatu visine depozita njegovom vlasniku, ukoliko banka propadne. Glavni razlog zbog kojeg su banke u mogućnosti da prodaju depozite po prilično niskim kamatnim troškovima u odnosu na ostale finansijske instrumente je taj što su depoziti pokriveni državnim osiguranjem. Državno osiguranje depozita iznosi do 100.000 dolara po depozitu. Banka uplaćuje premije osiguranja u specijalni fond, iz kojeg se deponentima isplaćuje kompenzacija u slučaju likvidacije banke. Ukoliko osiguravajući fond ne bi imao dovoljno sredstava, država bi obezbedila potrebna sredstva za zaštitu depozita iz budžeta. FDIC (Federalna agencija za osiguranje depozita²⁵), vrši osiguranje depozita i isplaćuje osigurane sume, i predstavlja ključnog institucionalnog učesnika u procesu restrukturiranja propalih banaka, ukoliko one odu u likvidaciju. U praksi jedino manje banke mogu biti prodane ili likvidirane, a sve veće banke se restrukturiraju na bazi akvizicije od strane neke solventne banke i to na tržišnim principima.

Federalna agencija za osiguranje depozita je 1933. godine ustanovljena od strane Kongresa SAD-a, kako bi osiguravala depozite banke. Danas, osiguranje depozita banaka Federalna agencija vrši preko Fonda za osiguranje banaka (BIF), uz podršku vlade SAD-a.

Na osnovu zakona iz 1991. godine (FDICIA – *Federal Deposit Insurance Corporation Improvement Act*) predviđeno je da se odmah pristupa saniranju banke ukoliko akcijski kapital banke padne na minimalni nivo od 2% u odnosu na ukupnu aktivu.

²⁴ http://www.aod.rs/glavnimeni/osiguranje_depozita/medjunarodna_saradnja.html

²⁵ Federal Deposit Insurance Corporation

U američkom režimu obaveznog osiguranja depozita ne plaćaju sve banke po istoj stopi premije osiguranja, već one banke koje imaju veći rizik, plaćaju premije po višoj stopi, i obrnuto. Sve banke se dele u tri kategorije: dobro kapitalizovane (koje plaćaju premije po nižim stopama), adekvatno kapitalizovane i podkapitalizovane banke (koje plaćaju premiju po višim stopama). Prisutna je i kategorizacija banaka na bazi tri supervizorske kategorije. Federalna korporacija za osiguranje depozita propisuje devet različitih stopa premija za osiguranje depozita koje se primenjuje na iznos osiguranih depozita kod svake banke.

Ukoliko rezerve osiguravajućeg fonda padnu ispod 1,25 procenta od ukupnih osiguranih depozita, na osnovu zakona iz 1991. godine, banke moraju da plaćaju veće premije osiguranja. U slučaju da stopa rezervi formira iznad pomenute reperi stope, Federalna korporacija za osiguranje depozita za određeno vreme ukida obaveze banaka da uplaćuje premije osiguranja. Tako je krajem 1990-ih godina ukinuta obaveza plaćanja premije osiguranja za 98% banaka, a preostalih 2% je plaćalo premiju, i to su bile najrizičnije banke.

U formalno – pravnom pogledu prisutna je podela depozita na osigurane i neosigurane depozite. Osigurani depoziti su depoziti do iznosa od 100.000 dolara po jednom računu, a neosigurani depoziti su depoziti preko 100.000 dolara, depoziti stranih rezidenata i međubankarski depoziti. U praksi funkcioniše da Federalna korporacija za osiguranje depozita pokriva i neosigurane depozite, ukoliko se radi o većim bankama.

Od strane federalnog osiguranja su uglavnom zaštićeni štedni depoziti, tekući računi. NOW računi, oročeni depoziti, čekovi, novčani nalozi i bio koji ne izvršeni nalozi za plaćanje. Pored navedenog, službeni čekovi, akreditivi i putni čekovi kod kojih je osigurana depozitna institucija dužnik, takođe su osigurani ukoliko su izdati u zamenu za novac ili u zamenu za depozit. S druge strane, udeli u investicionim fondovima i trezori nisu osigurani od strane Federalne agencije za osiguranje depozita.

Depoziti koji su plasirani u različite finansijske institucije (uključujući različite banke koje pripadaju istoj holding kompaniji) su osigurane odvojeno do iznosa od 100.000 dolara po deponentu. Međutim, ukoliko se dve nezavisne banke spoje, ukupno osiguranje će iznositi 100.000 dolara, a ne 200.000 dolara, što je bio slučaj pre spajanja.

Deponent sa 100.000 dolara u štednim depozitima i 100.000 dolara u oročenim depozitima može imati osiguranje od 200.000 dolara ukoliko jedan od ta dva pomenuta depozita usmeri u udruženo ulaganje sa svojim supružnikom. Na primer, ukoliko porodicu čine suprug, supruga i jedno dete, svaki član porodice može imati svoj račun i svaki par u porodici (suprug i supruga, suprug i dete, supruga i dete) može imati udruženi račun, i u tom

slučaju Federalna agencija za osiguranje depozita osigurava iznos od 600.000 dolara. Osiguranje u slučaju udruženih računa mogu imati fizička lica, a ne i korporacije.

7. Svetska ekonomska kriza

U Srbiji prvi efekat prelivanja globalne finansijske krize ogledao se u povlačenju depozita građana. Nepoverenje stanovništva u bankarski sektor vuče još korene iz devedesetih godina, koje je dovelo do delimičog, ali kako vreme pokazuje i privremenog povlačenja depozita sa bankarskih računa i sklanjanja u takozvane „slamarice“ i sefove. Međutim, pored pomenutog psihološkog faktora mnogo veći je realni faktor koji je doprineo do ograničenog pristupa dugoročnim fondovima na svetskom tržištu kapitala, što je takođe dovelo do smanjenja dugoročnog kreditiranja banaka.

Depoziti stanovništva koji su dostigli blizu šest milijardi evra, glavni su izvor za kreditiranje i smanjenjem njihovog obima doći će i do rasta cena usluga banaka u Srbiji, a to će svakako zbog manje tražnje neminovno uticati na smanjenje njihove aktivnosti.

U pojedinim medijima govorilo se o „slomu“ našeg bankarskog sistema, ali Narodna banka Srbije je uveravala građane da je reč o neodgovornom plasiranju dezinformacija i da su sredstva deponovana zaštićena. Posebnu pažnju je potrebno posvetiti tome da ukoliko se depoziti podižu pre roka dospeća, građani ne samo da gube ugovorenu kamatu na oročena sredstva nego se i izlažu dodatnim troškovima vezanim za plaćanje penala.

„Narodna banka ističe da je naš bankarski sektor visoko likvidan, solventan i sposoban da odgovori na sve dospele obaveze u celini i o roku. Štaviše, pokazatelj likvidnosti bankarskog sektora je dvostruko veći od propisanog, a adekvatnost kapitala od 28,1% je 2,3 puta veća u odnosu na minimalno propisanu i 3,5 puta veća u odnosu na minimalno utvrđen nivo u zemljama Evropske unije. Takođe, sve banke u Srbiji zadovoljavaju pokazatelje likvidnosti i solventnosti i nijedna od njih za likvidnost ne koristi lombardne kredite.“²⁶

Vlada Srbije nedavno je donela set mera, kako bi uticala na ublažavanje efekata svetske finansijske krize. Prva mera, koja je u označila vraćanje poljuljanog poverenja u bankarski sistem je povećanje garancije države za štednju sa 3.000 na 50.000 evra po jednom ulogu, u slučaju da banka ode u stečaj. Pomenuta odluka o povećanju iznosa osiguranog depozita doneta je na predlog Evropske komisije.

²⁶ <http://www.nbs.rs/internet/latinica/scripts/showContent.html?id=2858&konverzija=no>

„Mere Narodne banke Srbije:

1. Ne obračunava se obavezna rezerva na sredstava uzeta u inostranstvu i to retroaktivno od 1. oktobra za:
 - Kredite banaka iz inostranstva (do sada 45 odsto)
 - Subordinirani kapital iz inostranstva (do sada 20 odsto)
 - Zaduživanje kompanija za finansijski lizing (do sada 20 odsto)
2. Struktura polaganja devizne obavezne rezerve se menja: umesto dosadašnjih 90 odsto u devizama i 10 odsto u dinarima, sada 80 odsto u devizama i 20 odsto u dinarima
3. Smanjenje zatezne kamatne stope na iznos razlike između obračunatog iznosa i ostvarenog prosečnog dnevnog stanja izdvojene dinarske, odnosno devizne obavezne rezerve banke u obračunskom periodu:
 - Za dinare sa 31,75 odsto na 23,63 odsto
 - A za devize sa 31,75 odsto na 3M Euribor plus 10 odsto
4. Obim obavezne rezerve koji će se izdvajati za period od 18. oktobra do 17. novembra biće baziran ne na prosečnom stanju depozita u septembru (regularno) nego na stanju depozita 15. oktobra (vanredno).

Mere Vlade Srbije:

1. Povećanje državne garancije sa 3.000 na 50.000 evra po štednom ulogu
2. Privremeno ukidanje poreza na prihod od devizne štednje od 1. januara 2009. godine (trenutno 20 odsto)
3. Privremeno ukidanje poreza na kapitalnu dobit (20 odsto)
4. Privremeno ukidanje poreza na prenos apsolutnih prava kod hartija od vrednosti.²⁷

²⁷ <http://www.bifonline.rs/tekstovi.item.65/efekti-preno%C5%A1enja-globalne-finansijske-krize-na-bankarski-sektor-u-srbiji-pogubna-kriza-poverenja.html>

ZAKLJUČAK

Zaključak

Depozit predstavlja osnovnu bazu za rast i razvoj banke, a samim tim i povećanje obima poslovanja. Depozit je od presudnog značaja za stabilnost profitabilnosti i povećanje obima poslovanja banke, te banke preduzimaju razne mere, u skladu sa svojom poslovnim politikom, kako bi osvojili što veći broj novih komitenata i klijenta, a zadržali postojeće.

Ono što je karakteristično za bankarstvo u našoj zemlji je da sektor stanovništva veliku količinu novčanih sredstava drži van bankarskog sektora, što je donekle i razumljivo, obzirom da je poverenje u naš bankarski sistem u velikoj meri izgubljeno, što ima nepovoljne posledice na celu privredu. Razlog tog nepoverenja je u najvećoj meri bankrotsvo društvenog bankarstva na staroj deviznoj štednji i nemogućnost banaka i države da izmire svoje obaveze prema građanima.

Zamena valuta zemalja Evropske Unije u evro kod nas je potvrdila prognoze stručnjaka da se u sektoru stanovništva nalaze velike količine novca koje zbog nedostaka poverenja u finansijske institucije građani naše zemlje nisu spremni da ulože.

Kada bi se ta sredstva nalazila u depozitima kod banaka mogli bi poslužiti kao svojevrsna „finansijska inekcija“ za našu privredu, koja je u nezavidnom položaju, što bi bitno uticalo na ukupnu ekonomsku situaciju u našoj zemlji.

Otvaranje naše zemlje prema Evropi i svetu, ulazak u međunarodne monetarne organizacije, otvoriće nove mogućnosti za bankarski sistem u celini u svim njegovim segmentima rada. Menadžment u bankama mora da uloži mnogo napora da naše bankarstvo dovede u meru sa savremenim bankama u evropskim zemljama i svetu.

Uzimajući u obzir aktuelnu situaciju na globalnom finansijskom tržištu, savremene banke ukoliko žele da opstanu na tržištu, moraju biti u stanju, da u hodu izvrše prilagođavanje, odnosno transformaciju u skladu sa zahtevima savremenog tržišta. Razvojem novih bankarskih proizvoda i adekvatnim upravljanjem poslovnim rizikom, postiže se racionalno korišćenje materijalnih, kadrovskih, tehnoloških resursa, kao i unapređenje sopstvene pozicije na tržištu.

Direktiva o zaštiti depozita Evropske Unije priznaje sve zatečene sisteme za zaštitu depozita, pa na osnovu toga formalno naš model zaštite depozita nije u suprotnosti sa zakonodavstvom Evropske Unije. Međutim, Direktivom je predviđena „zaštita depozita“, a ne „osiguranje depozita“, razlika nije samo terminološka, nego i analitička. Naš važeći model

osiguranja depozita ne samo da je neprimeren, nego je i neprimenljiv, i zbog toga je neophodno da se izvrši odgovarajuća „harmonizacija“ sa zakonodavstvom Evropske Unije, tačnije sa njenom praksom. Neophodno je da se pristupi izradi primerenog sistema za zaštitu koji će se zasnivati na Direktivi o zaštiti depozita Evropske Unije, gde bi elementi takvog sistema bili:

- obaveznost zaštite depozita;
- kvalitativna i kvantitativna ograničenost zaštite depozita;
- zaštita u vidu međubankovnog fonda;
- zaštitna premija srazmerna stepenu rizičnosti banaka.

L I T E R A T U R A

Literatura

- [1] Barać S., Ivaniš M., Stakić B., Hadžić M.: *Praktikum za bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2005.
- [2] Barać S., Ivaniš M., Stakić B.: *Praktikum za bankarstvo i finansije*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003.
- [3] Bjelica V., Đukić Đ., Ristić Ž.: *Bankarstvo*, Centar za izdavačku delatnost ekonomskog fakulteta, Beograd, 2004.
- [4] Bjelica V.: *Bankarstvo*, Stylos, Novi Sad, 2001.
- [5] Ćirović M.: *Bankarski menadžment*, Ekonomski institut, Beograd, 1995.
- [6] Ćirović M.: *Monetarno-kreditni sistem*, Beograd 1976.
- [7] Ćirović M.: *Bankarstvo*, European Center for Peace and Development, Beograd, 2006.
- [8] Down K.: *Deposit Insurance: A Skeptical View*, Review, Federal Reserve bank of St. Louis, januar 1993.
- [9] Đukić Đ., Bjelica V., Ristić Ž.: *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet, Beograd 2004.
- [10] Đukić Đ.: *Upravljanje rizicima u bankama*, Beogradska berza, Beograd, 2007.
- [11] Hadžić M.: *Bankarstvo*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2007.
- [12] Ivaniš M., Jeremić Lj.: *Osnovi finansija*, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2003.
- [13] Jović S.: *Bankarstvo*, Naučna knjiga, Beograd, 1990.
- [14] Kohn M.: *Financial Institutions and Markets*, 1994.
- [15] Komazec S., Živković A., Ristić Ž.: *Poslovna politika banaka*, Ekonomski fakultet, Beograd 2000.
- [16] Krasulja D., Ivanišević M.: *Poslovne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1999.
- [17] Krstić B.: *Bankarstvo*, Ekonomski fakultet, Niš, 1996.
- [18] Lukić R.: *Bankarsko računovodstvo*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2007.
- [19] Ljutić B.: *Bankarsko i berzansko poslovanje*, Nezavisno autorsko izdanje-edicija: Magstar biznis administracije-MBA Press, Beograd, 2004.
- [20] Mishkin F.S., Eakins S. G.: *Financial Markets and Institutions*, 3rd edition, Addison-Wesley, Reading MA, 2000.

- [21] Mishkin F.S.: *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, Beograd, 2006.
- [22] Rose P.S., Hudgins S.C.: *Bankarski menadžment i finansijske usluge*, Data status, 2005.
- [23] Rose P.S.: *Menadžment komercijalnih banaka*, Mate, Zagreb, 2003.
- [24] Thakor A.: *Deposit Insurance Policy*, Review, Federal Reserve Bank of St. Loius, januar 1993.
- [25] Van Horne J. C., Wachowicz J. M.: *Osnovi finansijskog menadžmenta*, Data Status, Beograd, 2007.
- [26] Živković A., Krstić B., Stankić R.: *Bankarsko poslovanje i platni promet*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.

Neautorizovani izvori

- Zakon o Agenciji za osiguranje depozita (Službeni glasnik RS br. 61/05)
- Zakon o bankama (Službeni glasnik br. 107/05)
- Zakon o Narodnoj banci (Sl. Glasnik RS br. 72/2003 i 55/2004)
- Zakon o osiguranju depozita (Službeni glasnik RS br. 61/05)

E - izvori

- www.aod.srbija.yu
- www.bifonline.rs
- www.biznisnovine.com
- www.crhov.rs
- www.ea.ekof.bg.ac.yu
- www.nbs.yu
- www.parlament.sr.gov.yu
- www.sec.gov
- www.wikipedia.org